

Эркин ХҰЖАЕВ

**БУВАЙДА
ҲАНГОМАЛАРИ
(II-қисм)**

«ФАРФОНА», — 1998.

Тўпловчи ва
нашрга тайёрловчи **Эркин ХУЖАЕВ.**

Таҳрир ҳайъати: Собиржон ОТАБОЕВ, Набижон
МАМАДАЛИЕВ, Қаюмжон ТУРСУНОВ, Ортиқали
ШАМСИДДИНОВ, Алишер ШЕРМАТОВ, Мўмин МУ-
ҲАММАД СИДДИҚ, Отабек РАҲМОНОВ, Неъматжон
УМАРОВ, Абдувоҳид ҚОДИРОВ, Абдусамад АБДУЛ-
ЛАЕВ, Хурсанали НИЕЗМАТОВ.

*Ҳаёт ўткинчи... Ана шу ўткинчи ҳаётда яшаб ўтаётган инсоннинг
ўз эл-юртига қилган хайрли ишлари, яхши амаллари ва қизиқ гаплари
абдий бўлиб қолади, тилдан тилга, авлоддан авлодга кўчиб ўтади.
Бувайда тумани халқи ҳам ўз тарихида қолган ва қолаётган ана шун-
дай зукко ва олийжаноб инсонлари билан фахрланса арзийди. «Бувай-
да хангомалари» деб номланган ушбу китобда туман қишлоқларида
яшаб ўтган ва ҳозирда ҳам яшаётган маълум машҳур кишилар ҳаёти
билан боғлиқ қизиқарли воқеалар, улар айтган ибратли, қизиқ гаплар
жамланган.*

БУВАЙДА ХАНГОМАЛАРИ. «Фаргона» нашриёти, 1997 й.

ДАРЕДАН БИР ТОМЧИ...

(Сўзбоши ўрнида)

Ҳаёт ўткичи. Нурлими нурсизми инсон яшаб ўтаверади, фақат унинг эл-юртига қилган хайрли ишлари, яхши амаллари ва қизиқ гаплари абадий бўлиб қолади, тилдан тилга, авлоддан авлодга кўчиб ўта беради. Бундай кишиларнинг номи ўчмасдир. Утган йили ўзининг 70 йиллигини нишонлаган Бувайда тумани халқи ҳам ўз тарихида ана шундай зукко ва олийжаноб сиймолар кўплаб яшаб ўтганлиги ва яшаётганлиги билан фахрланишга ҳақли.

Бувайданинг Таррачи кишлоғида яшаб ўтган аскиячи Деҳқон юзбоши бува 20-30 йилларда Ўзбекистондагина эмас, бутун Ўрта Осиёда машҳур бўлган. Аскиячилар устози ҳисобланган бу санъаткор республика миқёсидаги катта энжуманлар, Катта Фарғона канали қурилишларида ўз санъати билан иштирок этади. Шу бондан ҳам у Республикамикамиз ҳукуматиининг ўша вақтдаги раҳбарлари Йўлдош Охунбобоев, Усмон Юсуповлар билан дўстлашиб қолганлиги, Йўлдош Охунбобоев билан бирга қизғин аскиялар айтишганини қариялар ҳали-ҳали эслаб гапирришади. Оққўрғонлик Муҳиддин қизиқ чақмоқ янглиғ умр кўрди, лекин қизиқчилик санъатида ўз мактабини яратиб кетди.

Расулқори Мамадэлиевнинг магнит тасмасида янграган ашулаларини сел бўлиб эшитмаган, унинг сеҳрли овозига маафтун бўлмаган киши топилмаса керак.

Тўрт киши тўпланган жойда албатта узоқ вақт жамоа хўжалиги ранси бўлиб ишлаб ўтги Бекмирза бува Қозоқовнинг ҳатто йнғилишларни ҳам «Ўртоқ Турдиев кеб кетди, нима деса деб кетди», «ҳаво паст келди—сув оз келди» каби қофияли сўзлар билан ўтказиши, олтинқўрғонлик Болтабой бува Дадабоевнинг «Кетса кетсин Гайдаков, шўрвахўрлар шайда кўп» қабилдаги гаплари эсга олиб гапирилади.

Туманимизда яшаб ўтган ана шундай ўчмас сиймолар ҳақида Бувайда туманининг 70 йиллигига бағишланган «Биби Убайда ва бувайда» китобида мухтасар маълумот бериб ўтишга ҳарқат қилг

Ушбу китобни «Бувайда ҳангомалари» деб номладик. Китобда туманимизнинг турли қишлоқларида яшаб ўтган ва ҳозирда ҳам яшаётган ҳамюртларимиз билан боғлиқ қизиқарли воқеалар, улар айтган қизиқ гапларни жамлашга ҳаракат қилдик. Шу ўринда Собиржон Отабоевнинг туман газетасида эълон қилинган «Ўзимизнинг Шермат бува» «Жаббор тоға бир кун», Ортиқали Шамсиддиновнинг «Дехқонобод хандалари», Набижон Мамадалиев ва Алишер Шерматовнинг юморлари, Мўмин Муҳаммад Сиддиқ, Неъматжон Умаров ва Абдувоҳид Қодировларнинг «Кунлардан бир кун» рубрикаси остида берилган қизиқарли материалларидан фойдаландикки, бу ҳангомалар кўпчилик томонидан самимий кулгу ва жилмайиш билан кутиб олинади деган умиддамиз.

Бир қатор воқеа-ҳодисалар, қизиқ гапларни ўз эгасининг номи билан халқ ичида қандай талқин қилинса шундайлигича келтиришга ҳаракат қилдик. Бу одамларнинг кўпчилиги бугун орамизда йўқ. Лекин улар айтган қизиқ гаплар, улар билан боғлиқ қизиқ воқеа-хотиротлар тилдан тилга ўтиб абадий қолгуси, иншооллоҳ. Шу кичкина «хизматимизни» инobatга олиб марҳумларнинг фарзандлари биздан ранжимасликларини илтимос қиламиз. Чунки улар билан боғлиқ бу қизиқ воқеалар ва қизиқ гаплар аллақачон халқ муклига айланиб бўлган.

Оққан ариқ — барибир оқади, дейди халқимиз. Улфатлар орасида «Чўзма лағмон устаси» сифатида ҳам ном чиқарган янгиқўрғонлик бир афандисифат киши (ўзимизнинг Неъматжон ака — Н.Ш.-да) исвараси кўп касал бўлавергач, ўғилларини тўплаб шундай депти:

— Вей, болалар, бу чақалоқ беҳудага касал бўлаётгани йўқ. Ярим кечагача тентираб саёқ юрманглар, нотўғри иш қилманглар, бемаъни аёллар билан умуман гаплашманглар...

Шунда кичик ўғил киноя билан жавоб берибди:

— Дада, бундан чиқди кичкиналигимизда биз умуман касалдан чиқмаган эканмизда-а?...

Бувайдалик Набижон Мамадалиев ҳозиржавоб шоир ва бадний ўқини устаси сифатида машҳур. Туманда тарихий кунлар, тантанали воқеаларга бағишлаб ўтказиладиган турли оммавий тадбирлар, тўйларни олиб боришда унга тенг келадигани йўқ. Бир тўйда тўй боланинг қариндошларидан бўлмиш бир аёл Набижондан рақс навбатини қа-

рiндошларига беришни илтимос қилади. Шу тобдаёқ микрофонда икки мисра шеър янграйди:

Рақс навбаги тўйболанинг аммаларига,

Аммаларининг ҳаммаларига...

Яна бир тўйда қўшни республикадан келган меҳмон — қозоқ йигит ҳам ўйишга тушди. Шунда Набижон қўшиқ паузасида деди:

Кўз қувонар, кўтарилар юрагимдан ҳовурим,

Рақс майдонида казакистандиқ бовурим...

Хуллас Бувайдада, менинг қадрдоним ва жонажоним, серфайз юртим Бувайдада ана шундай дилкаш инсонлар, гаройиб ҳодиса ва воқеалар жуда кўп. Сиз азиз китобхонларга улардан бир заррасинигина тақдим этмоқдамиз, холос. Ушбу китобчани нашр этишда тумандаги Бувайда тўкув-трикотаж фабрикаси директори Дилшоджон Азимов, «Ўзбекистон» матлубот ҳиссадорлик жамияти бошқаруви раиси Валижон Насимовларнинг ҳиссалари катта бўлди. Таҳририят номидан уларга самимий миннатдорчилик изҳор этамиз.

СИМ ПАРАҚ АЗИЗЛАР...

Бачқир гузарида шу ном билан аталадиган кичкина, лекин шинамгина бу жой ҳаётнинг мазмунини теран ҳис этадиган, тирикликнинг қадрига етадиган ажойиб дилкаш инсонлар тўпланадиган макон бўлган. Бу ерда дўсту улфатларнинг аскияю қаҳ-қаҳаси, шеър ушшқ янграган, бир умрга эсдан чиқмас дангомалару ичак узди кулгили гаплар шу ерда тўғилган...

Бор-йўғи 3-4 сотих келадиган бу жой Ҳошимжон буванинг отасидан қолган бўлиб, бува гузарда баққоллик дўкончасида кулолчилик товарлари билан савдо қилиб ишлаб юрган найтлари бу ерга турфа гулу райҳонлар, мевали дарахтлар экиб обод қилган. Кичкина ариқчаларда доим сув оқиб турган. Нозиктаъб отахон бу жойни ҳамиша озода, саранжом-саришта тутган, шунинг учун бу ерда отахоннинг улфатлари, узоқ-яқиндаги қадрдонлари доимо тўпланиб туришган, ҳамиша қозон қайнаган. Бачқирлик уста Толиб бува, Эрмат бува, Ҳабибжон бува, Шерхон бува, шоир Қодир Деҳқон, Абдужалил бува, Бузрукхон ака, Мамадали бува, Иномжон ака, Собиржон ака, Йўлдошали ака, Комилжон ва Олимжон акалар, Етовқўзи ака, Янги-

қўрғондан Камолиддин бува, қўшни Бағдоддан Тўрақул бува ва Сайдумархон акалар, Иномжон аканинг Исфаралик қадрдон оғайнилари Ранси Калон ва Тожикистонда хизмат кўратган артист ва бастакор, гижжакчи Мирзақурбон акаларнинг бу ердаги суҳбатларини тез-тез эсга олиб гапиришади. Чунки бу даврада бир марта бўлиб, ўзаро сертакаллуф муомалалардан, аския, шеърхонлик ва қизиқ ҳазил-мутойибалардан баҳраманд бўлган киши яна қайта шу «ўтириш»да қатнашинга орзуманд бўларди.

Улфатлар орасида Шерхон бува ўзининг ҳозиржавоблиги, тагдор гаплари билан ажралиб тураркан. «Сим парақ» деган сўзни Ҳошимжон буванинг бужурлигига ишора қилиб, (ўзига эшиттирмай) дастлаб Шерхон бува айтган, бора-бора улфатлар орасида «Сим парақ азизлар» бўлиб машҳур бўлиб кетган экан. (Парақ-пишиқ ипдан ёки симдан тўқилган, йирик кўзли элак).

Ҳошимжон бува «сарик» бўлиб юқумли касалликлар касалхонасида ётганда қадрдонлар кўргани келишади. Касалликни номини сўрайлик деса, Ҳошимжон бува ўзи ранги сариқ бўлгани учун аския қилиб туришади, нотўғри тушуниб ҳафа бўлиши мумкин. Шунда тонқирлардан бирининг таклифи билан:

— «Сал қизариброқ қолибсизми?» деб ҳол-аҳвол сўрашишган экан.

Бунақа воқеалар ҳаётда тез-тез учраб турар экан. Айниқса, ҳазилкашлар ўртасида. Бачқир томонда улфатлар яна бир оғайниларига «қори», «кўр» деб лақаб кўйишган бўлиб, уни номига шу сўзларни кўшиб айтишаркан. (Албатта ўзига эшиттирмай). Нима бўлибдию, шу оғайнилари кўричак бўлиб, операция қилинибди. Улфатлар тўпланиб, уни кўргани келишибди ва: — Фалончи, «очиқ ичак» бўлибсизда-а?, — деб аҳвол сўрашибди ва ҳудди келишиб олгандек баравар кулиб юборишибди. Бемор ҳам кўрпа устидан қоринни ушлаб «бўлди-бўлди-ей» деганича қотиб кулармиш...

Бачқирликлар уста Толиб бува ва у кишининг сўзларини ҳам кўп эслаб гапиришади. Уста буванинг фарзандларидан Комилжон ака узоқ йиллар туманда пиллачилик ширкати-ни бошқарди, қишлоқ кенгаши ранси бўлиб ишлади. Олимжон ака эса ўқитувчи, мактаб директори ва кўп йиллар жамоа хўжалиги партия ташкилоти қотиби ва ранси муовини вазифаларида ҳалол меҳнат қилиб, ҳамқишлоқларининг ҳурмат-эътиборига сазовор бўлди. Комилжон ака «Сельсо-

вет» раиси бўлиб ишлаган пайтлари «Сим парақ азизлар» жуда тобга келган, раис улфатчиликни ҳам қанда қилмас, пазаанда эмасми, қозонга ҳам ёпишиб кетаверар экан. Бир-куни ўртада қандайдир гап ўтибди-ю, ота-бола 3 кунгача кўришмабди. Илгари ишга кетишдаям, ишдан қайтишдаям албатта бир маҳал отасини кўриб, ҳол- аҳвол сўраб ўтадиган одам. «иши кўпайиб, қўли тегмай қолибди». Тўртинчи кун «серёзний ҳолда» «дўқ» — «дўқ» этказиб тез юриб ишга чиқиб кетаётганда, дарвозахона ёнидаги уйчада ўтирган отаси — Уста бува тўхтатибди:

— Кўшни, тўхтаг, бир сўрашиб қўяйлик. . .

Шу билан ўртадаги гина кўтарилиб, яна апоқ-чапоқ бўлиб кетишган экан.

Иномжон ака ранслик йилларида Бачқир гузарида колхоз ҳисобидан шинам бир чойхона қурилди. Чоллар Исфара, Чуст шаҳарларидаги чойхоналарни ҳавас қилиб юришарди, мақсадларига эришишди. Ушандан буён «Сим парақ азизлар»даги чолларнинг гапи ана шу чойхонага кўчган.

Юқорида айтиб ўтганимиздек, шоир Қодир Деҳқонев «Сим парақ»даги ширин суҳбатларнинг доимий иштирокчиси ва ҳамниша чолларнинг азиз меҳмони бўларди. Доимо гўзалликка интилиб яшаган ҳассос шоир кейинчалик бачқирлик чоллар ҳақида ажойиб шеър битган эди.

• БАЧҚИРЛИК ЧОЛЛАР

Суҳбат қураб офтобшувоқда,
Сўзга омил бачқирлик чоллар.
Қозон қайнар темир ўчоқда,
Ҳилпирайди кумуш соқоллар.

Тўпланишар гузарда ҳар кун,
Бир-бирдан сўраб аҳволлар.
Суҳбатларда ўзгача фусун,
Шундай дилкаш бачқирлик чоллар.

Оппоқ ятак, қотирма ёқа,
Кампиршолар бермас саволлар.
Қайга борса кулгу, қаҳ-қаҳа,
Шодон яшар бачқирлик чоллар.

Турмуш лазиз, уйдан кўнгил тўқ,
Беҳудага сурмас ҳаёллар.
Қалбларида зарра ташвиш йўқ,
Кўз тегмасин, бачқирлик чоллар.

Наврӯз чоғи улар бош бўлар,
Ихлоқ билан экар ниҳоллар.
Меҳрлари жушиб, чош бўлиб,
Яйрашади бачқирлик чоллар.

Нуронийсиз, дилкаш барингиз,
Узоқ юрсин сиздан шамоллар,
Омон бўлсин кампирларингиз—
Бахтингизга, бачқирлик чоллар.

Фарзандлари боқмас асло тик,
Ҳеч кўрмайди афтода ҳоллар.
Ҳаётимиз бўларди кемтик,
Бўлмасангиз бачқирлик чоллар.

Яшнаиберсин умр дарахти,
Кесилмагай сиз эккан толлар.
Сизлардирсиз фарзандлар бахти—
Юз йил яшанг бачқирлик чоллар.

«ОЙ ТУЙНУККА КЕЛДИ — КУЕВ КҮРИККА»...

Бекмирза бува урушдан кейин Каттаҳовуз жамоасига раислик қилган йиллари жамоа ҳудудида 8 та колхоз бўлган экан. У табнатар гапга чечан одам бўлиб, қизиқ гапларни кўп гапирар, ҳатто йнғилишларни ҳам қофияли сўзлар билан ўтказар экан. Бувайдаликлар у кишининг йнғилишларда айтган «Ҳушёр бўлиш керак, ўртоқлар. Совет-совнарком, обком—облисполком, Эшон ака ўзимизники, аммо Турдиев одам танимайди. Ўртоқ Турдиев киб-кетди, нима деса, деб кетди. Ҳаво паст келди—сув оз келди. Ой туйнукка келди кув кўрикка келди. Алиқулов ўзи билади, Раҳматулло бир ерда тўхтамайди, Маҳмуд ака—бўшлик қилманг, Исақжон—гўшлик қилманг, Зайлобиддин—ичасана ичасан, ҳа, ўшани ичасан» қабиллидаги гапларини эслаб кўп гапиришади.

• • •

Бекмирза буванинг фарзандлари — Рустамжон, Жўрақўзи, Холдоралиларнинг болалик пайтлари экан. Болаликда эса ким шўх, ким қайсар, ким инжиқу серхархаша бўлиши табиий. Бир кун ака-укалар сўрида ўйнаб ўтиришибди-ю Жўрақўзи ҳадеб инжиқлик қилиб йнғаяпти экан. Шу ҳолатда устига Бекмирза бува даладан келиб қолибди ва дебди:

— Ие, Жўрахон, бас қилниг-чи, қаян, ҳап бўлиг. Бўлма-са Ҳамзахонни еб қоласиз. . .

Дарвоқе, сўриниг бир четида Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий-нинг «Танланган асарлар»и турган экан.

• • •

Бекмирза бува дурадгор кўшниси Мирзаабдуллаикига ҳовлиқиб кирибди ва сўрида ёнбошлаб дам олиб ётган устага дебди:

— Сен дам олиб ётавер, у ёқда новвос ўла берсин! Тез бўл, арра-тешангни олвол!

Кўшниси авзойини кўрган уста сапчиб ўридан турибди-да, тоқчада турган катта пичоққа қўл узатибди.

— Пичоқни қўй, арра-тешани ол!—дебди қатъий оҳангда бува ва устани ўз ҳовлисига бошлаб чиқибди.

Чиқишса, оғилда турган катта новвос деворин сузиб синч орасидан калласини ўтказиб олган-у қайтиб тортиб ололмас эмиш.

— Мана бу ердан аррала!—дебди бува устага кўрсатиб. Уста арралабди, мол бошини тортиб олибди.

— Энди миҳлаб ташла!

Шу билан ишни осонгина ҳал этишибди.

• • •

Бекмирза бува отни миниб далага кетаётса, йўлниг ўнг томонида кўшниси Соливой томорқасида жўхори чопяпти экан. Унга қараб «Ҳорма, Соливой!» депти. Ундан жавобини эшитгач, чапга қараса, ер ичида яна бир кўшниси ишлаётганмиш. Унга қараб: «Сен ҳам!» дебди-да йўлида давом этипти.

• • •

Бир йил Ҳошимжон бува «Чортоқ» санаторийсида дам олганда бу кишининг ўғиллари Туробжон ака дадасининг қадрдони Эрмат бува ва бошқа улфатларини олиб кўргани боришибди. Йўлда ҳангомалашиб боришар экан, Эрмат бува сўраб қилибди:

— Мулла Туробжон, дадангиз «маржон таққан»ини суярдилар, олволгандирсиз?

Туробжон ака аввалига ҳайрон бўлибди, кейин гап ни-мадалигини тушуниб жавоб қилибди:

— Хотиржам бўлинг, амаки, «маржон»ни унча-мунчасиям эмас, беш юлдузликдан олганман,—дебди қоғоз халтадаги коньякка ишора қилиб.

Чойхонага Ҳошимжон буваннинг ҳамхоналарини ҳам бира олиб чиқишибди. Ҳаммаси ҳам ёшлари ўтган, муллатабиат кишилар экан. Дастурхонга ичимликни яқин йўлатишмабди. Шунинг учун улфатлар бир нарсадан (нимаданлигини озмоз «тортиб» турадиганлар яхши тушунишади) кўнгиллари тўлмай ўтиришибди. Суҳбат асносида Эрмат бува қозон томонга ҳар замонда кўз қирини ташлаб қўяр экан. Шунда ошпаз йўлини топибди: капкир турган идишга қовурилган гўштдан 3-4 та олиб, устига пиёз сепибди, пиёлага тўлдириб коньяк қуйиб тайёрлаб қўйибди-да, сўрида ўтирган меҳмонларнинг олдига бориб:

— Эрмат бува, нозик меҳмонлар ўтиришибди, ошнинг тузини кам ёки ўткир қилиб қўйиб сўкишга қолмай, ўзингни кўриб бермасангиз гурунчин ташлаёлмайд турибман,—дебди.

Эрмат бува айни шундай таклифни кутиб турган экан: — хай майли,—шундайми, ошни тузига эҳтиёт бўлиш керак, чоллар ейдиган ош бўлсинда,—деб сўридан тушибди. Қозон тепасига келиб, номига ошнинг тузини татибди, тўрттагина тузни қозонга ташлаб, мана шу билан бўлади, дебди. Пиёладаги коньякни паққос сипқориб, 2 дона гўштни газак қилибди-да овозини кўтариброқ, дебди:

— Эндичи, йнгитлар, ўтни тортиброқ ёқасизлар, ошни дамлашдан олдин чақирасизлар, яна бир кўриб бермасам, бўлмайди.

* * *

Абдуқодир бува Алиқулов раислик йилларида бачқирлик улфат чоллар Янгиқадам мавзендаги чўл ерлардан ким 1 га, ким 2 га, дан ер олиб шоли экишган экан. Шолининг меҳнати оғир; бунинг устига шоли ўтоқ иссиқ жазирама кунларга тўғри келади. Оғир меҳнат ҳар қандай одамни ҳам толиқтиради.

Бир кун қоқ туш маҳалида шоликор чоллар толларнинг салқинида қатор бўлишиб ётиб дам олишяпти экан. Ҳаммалари ҳам кўкнори ичишар, бир томондан оғир меҳнат, иссиқ кун, иккинчи томондан кўкнори кайф, ҳаммалари ширин уйқуда экан.

Эрмат бува нималандир уйғониб кетибди. Қараса, велосипедини ғийтиллатганича йўлдан Аҳмад кино ўтиб боряпти экан. (Бу йигит ёшлигидан киномеханик бўлиб ишлаб келгани учун шундай лақаб қўшиб айтилади). Аҳмад кино Эрмат буванинг ўтирганини кўриб, унга салом берибди ва йўлда давом этмоқчи бўлибди. Шунда Эрмат бува:

— Ҳой, Аҳмаджон, мана шу ётган буванглар раҳматли отангинг дўстлари бўлади. Индамасдан, сўрашмай ўтиб кетаверсанг, булар хафа бўлмайдими?—дебди.

Аҳмаджон буни тўғри тушунибдида дарҳол велосипедни толга суяб, чолларни бир бошдан силкитиб уйғотиб, улар билан сўрашишга тушиб кетибди.

— Бува-бува, ассалому алайкум, келинг бир сўрашиб қўйлик. . .

Чоллар силтовдан бирови ваҳимада, бирови тасодифий кўрқувдан, бирови ғалати алаҳсираб уйғонибди.

Ҳошимжон бува чеккароқда ётган ва олаговурдан уйғониб бўлган экан. Навбат ўзига етганда шартта ўрнидан турибди-да:

— Ҳе ўша, сенга ўргатганини, уйқунни белига тепдингку, валади!—деб дўқ урибди.

Аҳмад кино эса «Кечирасизлар» деганича велосипедини ғийтиллатганича йўлга равона бўлибди.

Мулла Ҳошимжон бува ниҳоятда нозиктаъб, унча-мунча тажанглиги ҳам бор, шу билан бирга улфатлар ўртасида ниҳоятда шинаванда, дилкаш одам бўлган экан. Муқимий, Фурқат газалларини ёдан ўқиркан. Улфатлар, яқин ҳазилкашлари, баъзида ўзига эшиттирмай «баттол» деб ҳазиллашар, у билан кўришганда эса «Э, баққол, калайлар, саломатмилар» деб ҳол-аҳвол сўрашаркан. У киши ортиқча шовқин-тўполонни, бақир-чақирни ёқтирмас экан. Бир кунни ларёкни очиб савло қилиб ўтирса, ларёк рўпарасига бир бола «тириллақ»да (мотоп ўрнатилган велосипед) келибди-да, папирос олмоқчи бўлибди, аммо аравадан тушмай, рамага оёқни осилтирганича газ бериб тариллата бошлабди. Мулло буванинг бундан аччиги чиқибди.

— Ҳей бола,—дебди у гудраниб,—шу кичкина ларёкни олдида шунча тариллатасанми, бор, қолганини ҳў Ермаматнинг катта магазини олдига бориб тариллат.

Шундай деб уни ҳайдаб юборибди.

Бир куни чарчаб ҳовлига кириб, энди бир пиёла чой ичаман деб турса, кўча эшик «тарақ» этиб очилибди-да, ҳовлига «Ҳошимжон бува, ҳо Ҳошимжон бува», деганча Аҳмад кино кириб келибди.

— Ҳа, ҳа, тинчликми, нима дейсан?

— Кўчада фалончилар вино ичмоқчи экан, шунга пиёла берасиз экан. . .

Ҳошимжон бува Аҳмаджон рухсат сўрамасдан, тўс-тўполон билан ҳовлига кириб келгандаёқ «тамом» бўлган экан. Лекин аччиғини ичига ютиб, мулойим гапирибди.

— Аҳмаджон, ўғлим, бировнинг ҳовлисига чақирмасдан, уй эгаси рухсат бермагунча бостириб кириб кетавериш одобдан бўлмайди. Сен кўчада туриб оҳиста овоз билан «Мулла Ҳошимжон бува» дейсан, мен индамайман. Иккинчи бор «Ҳов, мулла Ҳошимжон бува», дейсан, яна индамайман. Учинчи бор чақирганинда «лаббай» дейман ва бориб эшикни ўзим очаман. Нима гапнинг бўлса кейин айтасан. Уқдингми? Бор, кўчага чиқ. Бошқатдан кир.

Шу ҳолат қайтарилибди ва Аҳмаджон вино ичгани пиёла сўрабди. Ҳошимжон бува эса пиёла бериш ўрнига уни ҳам, пиёла сўраганларини ҳам бошлаб сўкиб изига қайтарибди.

Олтинқўрғонлик крапчи—шофёр Ганиқўзи ака ва пошшопиримлик Абдужаббор аканинг футболга ўта ишқибозликлари бувайдаликлар орасида машҳур бўлиб кетган. 70-йилларда «Пахтакор» олий лигада ўйнаган пайтлари «Пахтакор»нинг ўйинларини Тошкентга бориб кўриб келишаркан. Ҳазилкашлар ҳам қилганини қўйишмас, телевизорда футбол бўладиган куни монтерга «яримта»ни рўпара қилиб бўлса ҳам, ҳали Абдужаббор аканинг маҳалласида, ҳали Ганиқўзи аканинг маҳалласида вақтинча чироқни ўчиртириб қўйишар, ашаддий футбол ишқибозлари эса тажанглиги ошиб, кимларнидир бўралаб сўкиб, шеригиникига ёки таниш-билишникига қараб чопишаркан.

«Пахтакор» футболчиларининг авиафожиа қурбони бўлганликлари бутун Республикамиз аҳли учун оғир йўқотиш бўлганлиги ҳаммамизга маълум. Бу шум хабарни эшитиб кўнгли вайрон бўлган Абдужаббор ака ҳамларди Ганиқўзи аканикига кириб келибди.

— Лочинларимиздан айрилиб қолдик. иним. . . Қора тўн киёга. Ганиқўзи ака уни шундай деб кутиб олибди. Икков-

лари қучоқлашиб, йиғлаб кўришишибди. Эрталаб бўлганидан икковиям тўн кийиб олган экан.

Уша кунлари қаттиқ ёмғир ёғиб ўтганидан бир қисм ерларда қатқалоқ ҳосил бўлган, ҳамма эрталабдан далага отланган кунлар эди.

Ганиқўзи аканинг дарвозаси олдида иккала «дардкаш» қучоқлашиб ҳол-аҳвол сўрашаётганлари устига ўша вақтда райижроқўм раиси бўлиб ишлаган Алижон ака Раҳимов келиб қолибди. У одати бўйича барвақт чўл томонга ўтиб кетаётган экан. Икковиям яхши таниш, шу ҳолатни кўриб илламай ўтиб кетавериш ноқулай бўлган бўлса керак, машинани тўхтатибди.

— Айрилиб қолдик, лочинлардан айрилиб қолдик. . .

Икковлариям ғамгин чехра, кўзда ёш билан райижроқўм раисининг қучоғига отилишибди, чунки Алижон ака ҳамдардликни улардан ҳам ошириб юборган экан-да.

* * *

Лақаб қўйиш, лақабини айтиб ёки унга ишора қилиб ҳазиллашиш халқимизнинг қон-қонига сингиб кетган. Абдужаббор ака узоқ йиллар «Янгиқадам» колхозида бензин ташийдиган машинани минган, Бағдоддан колхозга бензин ташинган. У ҳазилкашликни жуда ёқдирадн, ўзига яраша лақабни ҳам бор. Уша йиллари Бағдод нефть базасида база мудирн бўлиб ишлаган йигитнинг лақабн «кирпи» бўлиб, Абдужаббор ака билан икковлари жуда қаттиқ ҳазил қилишар, доим бир-бировини пойлашгани пойлашган экан. Бир куни Абдужаббор ака ёққа кетаётнб катта она кирпини ушлабди-да, қалин қоғозга яхшилаб ўраб «упаковка» қилибди ва базага боргач, бир амаллаб бошлиқнинг столига қўйиб чиқибди. . . Узи эса узоқдан дингқулоқ бўлиб, бошлиқ идорага қачон келгани, хонасига кириб «упаковка»ни кўргани, очгани. . . ва тажанг бўлиб қандай бўғилганини, ҳаммаёқни тўс-тўпалон қилганини кузатиб турибди экан.

Бу ишнинг жавоби 3-4 ойдан кейин қайтибди. Бу воқеа Абдужаббор аканинг эсидан ҳам чиқиб кетган экан. Бир куни нефть база мудирн уни шошилишч хонасига чақирибди: «Навбатингиз келгунча 1,5 тонна ёр қуйиб, тезда Кўқонга бир ташкилотга ташлаб келасиз»—дебди. Эътирозга ўрин йўқ. «Йўқ» деса иш бузилади. «Хўп» деб чиқиб кетибди. Зинадан тушаётгандаёқ бошлиқ ўзидан бошлаб «ўч» олганини фаҳмлабди. Чунки ёғнинг ҳужжатларига «Кўқон,

психбольницага» деб ёзилган экан. Қолганини яхшиси Абдужаббор аканинг ўзидан эшитиш керак.

Ипак қурти боқиб кўпга келган тўй бўлади. Бу ишдан оддий колхозчи-ю, маҳаллада яшайдиган ташкилоту корхона раҳбариям, шаҳарда ишлайдиган масъул ходим ҳам четда қолмайди. Албатта, ҳамма ҳам баргин эртарақ уйига келтириб, тезроқ ишга етиб бориш ҳаракатида бўлади. Лекин транспорт қургур етишмайди, кўп муаммолар келиб чиқади. Бачқирда масъул идоранинг бошлиғи қурт боққан экан. Эрталаб кун кўтарилиб қолса ҳам, барг ташийдиган шофёр маҳалладоши ҳеч келмас эмиш. Уни ўртоқлари бир маҳаллар ишлаган ишига ишора қилиб «начальник» дейишаркан. Ниҳоят, барглари юклаб машина ҳам етиб келибди. Маҳалладошининг: «Ўртоқ начальник, эртарақ келишининг иложи йўқмиди?» деган гаинга ўзи ҳам зўрга турган экан жаврай кетибди:

— Мен нима қилай. Ўзимнинг баргимни вақтли олиб бўлганман. Келаётсам ерининг ўртасидан ҳаллослаб «Топпон» чиқиб келди. Уникини юкладик. Тутқатордан шундоқ бурилганда «Раҳмайзор» турибди, Уникини юкламасак яна бўлмайди. «Чекист»ни ўзинг биласан, уни ташлаб кетиб кўрчи! Энди бўлгандир деб келаётсам, «Гитара» йўлга кўндаланг бўлди. Яхшиям Андроновники ухлаган экан, бўлмаса... Шунақа қилиб кеч қолдида, энди нима қилай... Юқоридаги «Начальник», «Топпон», «Раҳмайзор», «Чекист», «Гитара», «Андронов» булар ҳаммаси маҳалладош-тенгдошлар бўлиб, уларнинг феъли, гап-сўзи, қилиғига қараб шундай деб лақаб қўйишган ва тенгқурлар шундай деб ҳазиллашишар экан.

Бувайдалик Олимжон Деҳқонов Бувайда райнжроқўми раисининг қурилиш бўйича муовини бўлиб 10 йилга яқин ишлаган, бу йилларда туманда капитал қурилиш ишлари кенг кўламда олиб борилганди. Шў йиллари туманимизда жуда кпплаб турар-жойлар, мактаб ва мактабгача муассасалар, ишлаб чиқариш ва маданий-манший бинолар қурилиб фойдаланишга топширилганининг гувоҳимиз. Бу ишлар тепасида Олимжон ака қанчалор олиб-югурганини ҳам тан олиш керак. У кўпроқ қурилишнинг долзарб участкаларида

булар, туман ва вилоятдан келган раҳбарларга қурилишнинг аҳволи тўғрисида кўпроқ шу киши маълумот тайёрлаб берарди. Бу киши билан боғлиқ ҳангомалар ҳам кўп эслаб гапирилади.

Янгикўрғон ип-йигирув ва тўқув фабрикасининг I-навбати қурилаётган 80-йилларнинг бошлари эди.

Қурилишда иш қизғин: кўплаб пудратчи ташкилотлар, колхозларнинг қурилиш бригадаларидан келган ҳашарчилар... Жуда катта ҳажмда иш бажариларди. Уша давр тақозосига кўра ҳали битмаган ва чала битган объектларни қип-қизил матога ёзилган ўзбекча-русча шиорлар билан базаш модага айланган эди.

Нима бўлди-ю Тошкентдан комиссия келадиган бўлиб, яна битта янги русча шиор ёзиш зарурати туғилди. Нима деб ёзишга ўйланиб турган эдик, Олимжон ака келиб қолди. Мақсадни эшитгач, сира ўйланмай «ёзинглар» деди ва ёлдан айтиб берди: «Качественно построим, досрочно освоим». Шиор матни ҳаммага маъқул келди ва тезда ёздириб қўринадиган жойга илдириб қўйдик. Кейин билсак, «Известия» газетасида қурувчилар кунига бағишлаб чиққан саҳифада шундай сарлавҳа бор экан.

Бувайдадаги 24-ўрта мактаб биноси давлат ҳисобидан қурилган ва қурилиш вилоят ва туман ижроия қўмитаси томонидан қаттиқ назоратга олинганди. Қурувчилар кун муносабати билан бу объектга ўша йиллари вилоят ижроқўми раисининг муовини бўлиб ишлаган Котоврасов Г. Д. келадиган бўлиб О. Деҳқонов эртароқ бу ерда иш ташкил қилиб турадиган бўлибди. Туш маҳалида ўша вақтда Бувайда райкомида бўлим мудирини бўлиб ишлаган А. Абдураззоқов Котоврасовини объектга бошлаб борибди. Боришса, объектда туш маҳали бўлгани учун иш тўхтаган, кимдир чой қайнатиш билан овора, кимдир ёнбошлаб дам оляпти, кимдир овқатланыпти. Иккинчи қаватга фишт чиқарадиган мосламанинг устида бир йигит комбенизонда, қўлдаги андовани ликопча қилиб оғзига тутиб «Ўртар»ни оляпти. Столда Олимжон ака ашуланинг сеҳридан маст бўлиб тебраниб, қарсақни уриб ўтирибди экан. Бирдан машина «бап» этиб, эшиклар «тап» этиб ёпилганда у ўзига келиб, меҳмонга пешвоз чиқибди.

— Ну, здравствуйте, Алимжан Дехканович, чем мы тут занимаемся? — деб сўрабди меҳмон. Шунда Олимжон ака ҳам бўш келмай:

— Геннадий Дмитриевич, у нас всегда так. Мы труд и песню вместе проводим, — деган экан.

* * *

Кўп иш қилган одам гапни ҳам кўп гапирадиган бўларкан. Олимжон ака ҳам давраларда қурилиш соҳасида қилинган ишларни кўп гапирар ва бу ишларнинг ҳаммасида ҳам ўзи иштирокчи бўлиши табиий эди. Бу айримларга эриш туюларди.

Уша йиллари туманда ПМҚ-6 қурилиш ташкилоти бўлиб, унинг бошлиғи Мухторжон деган қизиқ йигит эди. Туманининг ўша вақтдаги раҳбарларига орқаворотдан «ая», «тога», «Дед» деб мурожаат қилар, ундан қизиқ-қизиқ гаплар чиқарди. Бир куни Олимжон ака кўпчилик чой ичиб ўтиришганда кейинги йилларда Янгиқўрғонда қурилган бинолар, қурилиш объектларини санаб кетибди. Шунда даврада гапга қулоқ солиб ўтирган Мухторжон.

— Олимжон ака, сиз исполькомга келгунча Янгиқўрғон қип-қизил дашт бўлган эканда-а? — деган экан.

* * *

Янгиқўрғонлик Ҳайдар бува урушдан кейин узоқ йиллар ҳозирги Амир Темур номли жамоа хўжалиги ўрнидаги жамоада бригада бошлиғи бўлиб ишлаган экан. Қариялар уни ишнинг кўзини биладиган деҳқон, шу билан бирга содда, ҳалол, тўғрисўз, бўладиган гапни букмасдан, айлантирмасдан, дангал айтиб қўя қоладиган меҳнаткаш инсон сифатида таърифлашади. Уша даврларда юқоридан «комиссия» келавериб, деҳқонни ўз ҳолига қўймас экан.

50-йилларда бўлса керак, обкомдан Калимулин деган масъул-ходим районга вакил бўлиб келган ва бригадалардаги аҳволни ўрганиш мақсадида Ҳайдар буванинг даласига чиққан экан. Баҳор пайти, техника етишмайди, экин-тикин чўзилиб кетяпти. Бригадир қайси бирига бўлишни билмай югуриб юрган кунлар экан. Даладаги ишлар маъқул бўлмаган бўлса керак, «комиссия»нинг тазйиқи билан одамларни тўплаб мажлис ўтказишибди. Аввал юқоридан келган вакил анча маъруза қилибди, йўл-йўриқ, кўрсатмалар берибди.

Шунда ҳуноб бўлиб кетган бригадир Ҳайдар бува аъзоларига қараб айтган экан:

— Уртоқлар, ҳақиқатан ҳам ишимиз чатоқ. Техника етишмай ҳайдов кечикиб кетди. Ҳозир ҳамма ишимиз кет-

монга қараб қолди. Агар шу юмушлар вақтида бажарилиб, ишимиз яхши бўлганда ўртоқ Калимуллин даламизда «қанд» ермиди?!

Калимуллин бригадирдан ҳурсанд бўлиб қайтибди.

«Молодец, Хайдар, бригадара интизомини қаттиқ қўйди» деб уер-бу ерда гапирибди ҳам. Бригадир айтган гапнинг маъносини унга тушунтириб беришганда эса, бригадирни райком бюросига муҳокамага қўймоқчи бўлган экан.

* * *

Бачқирлик Мирзакарим ака Каримов узоқ йиллар Алиқуллов номи жамоа хўжалигида бригада бошлиғи бўлиб, ишлаб, нафақага чиққан. Ажойиб дилкаш, ҳазилкаш, уфат одам, Аскияни, санъатни севади. Қадрдонлари Пўлдошали ака, Хусанбой ака учқовни бир бўлиб катта ашула қиладиган бўлишса, улар билан беллашгани унча-мунча ҳофизнинг кучи етмайди. У ҳар бир гапни тагли, заминдор қилиб гапирарди, ҳар бир сўздан аския чиқарарди. Бу одам фақат бачқирликлар орасида эмас, бутун туманда ҳам раҳбарлар ва фаоллар ўртасида Карим Каримович номи билан машҳур бўлиб кетган. Карим Каримовичнинг «машҳур» бўлишида узоқ йиллар шу колхозга раис бўлган Иномжон аканинг ҳам «хизматлари» катта. Чунки унинг гап-сўзини, феълини, ҳарактерини, қай вақтда ўзини қандай тутганини яхши билди ва худди ўзидай қилиб гапириб беради.

— Ишни юришиб турган бўлса, ўзини «серёзний» тутиб, бир оёқни сал силтаброқ босиб қоларди, — дейди Иномжон ака.

80-йилларнинг ўрталарида унинг бригадасида 3 та звено пудрати ташкил этилиб меҳнат қилишиди. Пахта гоят серҳосил бўлди. Бригадир теришга шошилмади. Сентябрь ўрталарида ҳаммасини дефолиация қилдирди-ю, 10 иш кунида машинада териб планини дўнлириб қўя қолди. Бригада аъзоларини табриклаш учун далага борганимизда Карим Каримович худди Иномжон ака таърифлагандай секин юриб, бир оёқни силтаб босиб, пайкалдан чиқиб келди. Кизгин табриклар, «ҳорма-бор-бўл»дан сўнг бригадир «серёзний» ҳолатда деди:

— Энди, бу деҳқончилик, Бўб қолса, «чилик-чилик», бўлмай қолса бечорачилик. Айтишлар, Мамадали акаям, Собиржонлар ҳам қолса, ўтиб бемалол териб кетавериш. Уларнинг планини афбатта бажарамиз.

Уша йиллари колхозда узоқ йиллар юқори ҳосилли номдор бригадир бўлиб келганлардан Республика Олий кенгаши депутати бўлган Мамадали Нурматов ва яна 2-3 та тажрибали бригадалар планини бажаришда оқсаб қолганди. Гап кимларга қаратилганини ва унда яширинган кинояни дарров тушундик.

• • •

Карим Каримович бригадасида «жини суймайдиган»лар ўзига ақл ўргатишини сира ёқтирмас эди. Бир кунни шийпонда чой ичиб ўтиришганда ана шундайлардан бири, «фалончининг ери ўтиб кетибди, жўяклар ёрилиб ётибди» — деб луқма ташлабди. Чопиқ трактори бир неча кундан бери тузалмасдан ҳуноби ошиб ётган Карим Каримович ўша ер культивацияси ўтиб кетаётганини билса-да, иложсизликдан аламинн кимдан олишни билмай турган экан, унга жавобан сўрабди:

— Жуда катта ёрилибдимми? Ёмон ёрилибдимми? Ўз кўзинг билан кўрдингми?

Бу гапдаги киноя, қочириқ, қўлингдан келмаган ишга нима қиласан аралашиб, деган маънони қаранг.

• • •

Ўзбекча ўйинда бадан, қўл, юз, қош-кўз ҳаракатлари, бутун вужуд билан ички ҳис-туйғулар баён этилади. Карим Каримович, шинаванда эмасми, ўйинниям тўкиб қўяди. Ешига муносиб оғир, босиқ ўйнайди. Едимда бор, Бачқирда бир катта тўйга наманганлик машҳур ашулачи Камолиддин Раҳимов ўйинчиси билан келганди.

Давра ниҳоятда қизиган. Бир маҳал Карим Каримовични даврага тортишди. У «Муножот»га шунақа ўйнадики.. Унинг кўл, оёқ, юз-кўзидаги ҳаракатлардан маълум маънони ўқиш мумкин эди.

Менинг ёнимда «Янгиқадам»нинг раиси Абдуҳамид бирга эди.

— Қаранг, деди у даврада ўйинни эзаётган Мирзакарим акага қараб. — Карим Каримович ҳу санъаткор қизга қараб нола қиляпти, илтижо қиляпти...

• • •

Анжир — жаннати мева. Сап-сарик бўлиб товланиб, шираси оқиб турган анжирни ўз қўлингиз билан узиб еб маза

қилганмисиз? Агар шундай қилмаган бўлсангиз, анжир пишигида албатта Оққўрғонга бир келинг.

Лекин анжирнинг меҳнати... Унинг меҳнатига — чўлдан қамиш ўриб келишга, анжирни кўмишга, очишга, ҳашоратига қарши ишлов беришга, тераётганда искабтопарнинг чақишига чидаган одамгина анжирбоғ қиладди. Оққўрғонлик номи чиққан тажанг кишилардан бири томорқасида анжир очяпти экан. Бахтга қарши у рўза тутган бўлиб, анча толиққанидан тажанглиги янада ортган, ёнида ҳеч ким бўлмаса ҳам, ҳар кетмон урганда ўзига ўзи ғудраниб кимдандир аламини олар эмиш.

— Ҳе ўша, сендақа, жаннатдан чиққани... Жаннатдан чиқибок, ух, тўғри Оққўрғонга қараб югурган экансанда, их-х... Ҳа, бошқа ер қуриб кетган эканда сенга, бошқа жойини Оққўрғонга ўхшатмаган экансан-да...

* * *

Узоқ йиллар Бувайда райкомда ташкилий бўлим мудирини бўлиб ишлаган Назиржон ака Ғозиев (туман жамоатчилиги орасида Назир Ғози ака номи билан машҳур) билан боғлиқ қизиқ гаплар, ҳангомалар ҳам кўп эслаб гапирилади. Улардан баъзиларини «Биби Убайда ва бувайдаликлар» номли китобимизга ҳам киритганмиз.

Райком тарақлаган йиллар. Интизом қаттиқ, ҳар ҳафтада бир марта бўладиган аппарат йиғилиши муросасиз ўтарди. Бунда асосий ахборотчи ташкилий бўлим мудирини бўлиб, бўлимларнинг, ходимлар ва йўриқчиларнинг бир ҳафталик иши таҳлил қилинар, камчиликлар рўйи-рост очиб ташланарди. Бир сафар йиғилиш жула қаттиқ ўтибди. Назир Ғози ака, «биринчи»дан танбеҳ эшитган эканми, йиғилишда ҳеч кимни аямабди.

— Мақсудали Ҳайдарович, кечагина иш бошлаган ёшлар бошингизга кулоҳ дўппини кийгазиб, кўзингизни лўқ қилиб алдаб кетаверса алам қилар экан, — дебди у ҳар бир сўзга урғу бериб. — Абдумажидга ўйлашиб иш буюрасиз. Абдуҳалил бўлса, кўзни шамғалат қилиб индамай йўқ бўлиб қоладиган феъл чиқарди. Баҳром «партшкол»ни битириб келгандан буён бўлим мудирини ўринбосари. Лекин кейинги пайтда уям ишни ёлчитмаяпти...

Гап шу ерга етганда ўша вақтда ташкилий бўлимда йўриқчи бўлиб ишлаётган Бахтиёр Тўрақулов саросимага тушиб қолибди. Чунки Баҳромжоннинг ёнида бўлганидан

ендиги «қизариш» навбати ўзиники эканини сезибди. Назиржон ака Баҳромжонни бошлаб «арчиётганда» секин бошлиққа қарабди-да кўз-кўзга тушгач, қўллариини кўксига қўйиб нмо билан қуллуқ қилибди, кўрсаткич бармоғини I қилиб кўрсатиб ҳам қўйибди. Шунда мўъжиза рўй берибди: «Бахтиёр» деб оғиз жуфтламоқчи бўлган бошлиқ «Бошқаларнинг ишига булардан аъло эмас» деб ўтиб кетибди.

Ингилиш тугаб, ҳамма енгил тин олиб хона-хонасига кириб кетаётганда Назиржон ака дебди:

— Бахтиёр, пастдан бир ҳабар ол-чи, ўгра пишдимикан?

• • •

Бувайда қишлоғида наманганлик бир-иккита танишларини меҳмон қилишга тўғри келиб қолибди. Утиришда меҳмонлар билан бирга Назир Ғозин ака, Собиржон Отабоев, яна бир-икки улфат йигитлар бор экан. Ҳаммалари ҳам яшиғина «тортишиб», меҳмондорчилик жуда қизибди. Бунақа пайтда устознинг олдига тушадигани бўлмайдди. Гапириб туриб.

— Киройи кофир шавед, губернатор шавед, деган экан Ҳофиз Шерозий, — деб юборибди. Собиржон «Ия, бу қанақаси бўлди?» дегандай, ялт этиб устозга қарабди. Назиржон ака буни дарров сезибди-да, гапни ўнглаб кетибди.

— Шунисига танг қоламанки Собиржон, XIII асрда яшган Ҳофиз Шерозий губернаторни қайдан билган экан...

• • •

Илгари соат тақиш ёки соатга қараб иш туттиш мода бўлмаганми, одамлар рўза вақтида кечқурун кўёшнинг ботишига, чумчуқларнинг чирқиллашига қараб ифторлик вақтини белгилаб оғиз очишар экан.

Бувайдалик Ҳусанча ака деган киши рўза тутибди. У табиятан тажанг киши бўлганидан сал нарсага диққати ошар, айниқса носга хумор бўлган пайтларда кўзига ҳеч нарса кўринмай қолар экан.

Бир кунни нимадандир жаҳли чиқибди, бунинг устига носвойнинг хумори кучайибди, қорни ҳам шунақа очибдики. Аксига олиб, кеч-кирмас, қуёш ҳам ботмасмиш, чумчуқ ҳам чирқилламасмиш. Сандалда ўтириб олиб, навбати билан болаларини ташқарига — қуёшнинг ботган-ботмаганлигини кўриб келишга чиқарибди. Охири бўлмабди. Ўзи чиқиб қараса — эвоҳ, қуёш ботишига ҳали ҳам ярим газча бор экан.

Шунда у чидамай кетганидан қуёшга қараб қўлни паҳса қилиб дебди:

— Ботасан, барибир ботасан... Лекин, ботасану, Ҳусанчани бир ёқлик қилиб, кейин ботасан...

* * *

Урушдан кейинги йилларда ҳозирги Алиқулов номи жамоа хўжалиги ҳудудида 7-8 та кичик-кичик колхозлар бўлиб, уларнинг бирида Зайлобиддин бува деган раис экан. Уша даврларда одамлар содда бўлган, юқоридан қандай топшириқ берилса ҳам бажаришга ҳаракат қилишаркан. Йиғилишлар ҳам керак бўлса саҳаргача давом эта берар, баъзан мажлис «очик қолиб», эртасига яна давом этавераркан. Шуниси яхши эканки йиғилишлар жой танламас — қовунпоядами, жўхориноядами, пахтазорнинг бир четидами, ортиқча ҳашамсиз, стол-стул, трибунасиз ҳам ўтказилаверар экан.

Бир йили Зайлоб буванинг колхози пахта йиғим-теримида орқада қола бошлабди. Райондан Кураева деган банканинг бўлим мудирини колхозга вакил бўлиб келибди. Ҳар куни кечқурун қовунпояда йиғилиш. У вақтларда атрофда ҳали ўзлашмаган ерлар—кўллар, ботқоқликлар кўп, шоли, оқ жўхори кўп экилади, шунинг учун искабтопар ҳам жуда кўп бўларкан, айниқса кечки пайт.

Бир куни қовунпояда мажлис бўляпти экан. Раис билан райондан келган вакил Кураева қовунпоя четидаги баланд сўрида, пашшахонанинг ичида. Олдиларида тошфонар ёниқ. Бригадирлар, мутахассислар қовунпояда, ким ўтирган, ким ёнбошлаган, мажлис давом этапти. Раис дебди:

— Мана, колхозимиз йиғим-теримда судралиб қолганидан ўртоқ Кураева вакил бўлиб келдилар. Худо хоҳласа, энди ишлар юришиб кетади. Тўғрими, ўртоқ Кураева?

— ...Эртадан бошлаб ишимизда ўзгариш бўлиши керак. Ким бўлсанг ҳам аравангни ўзинг тортгинда энди. Тўғрими, ўртоқ Кураева?

— ...Қолган топшириқларни ўртоқ Кураева айтади. Ҳамманг қулоғинга қуйиб ол. Тўғрими, ўртоқ Кураева?

Раис ҳар сафар «Тўғрими, ўртоқ Кураева?» деганда вакилнинг сонига бир қўл ташлаб шаппаллаб қўяркан. Улар ташқарини кўрмас, ташқаридагилар эса уларни телевизор кўргандай томоша қилиб ўтиришаркан...

* * *

Бувайлада Нуриддин ва Сабриддин деган икки хушчақ-чақ улфат, қадрдонлар яшаб ўтишган экан. Икковиям ҳали ёш, поргул пайтлари. Бир куни кечаси далага қовун ўғирликка боришибди. Боришса, қовункапада чироқ ёниқ, пашшахона ичида Шакар бобо танбурини чертиб ўтирипти экан. Нима қилиш керак? Атайлаб қоп қўлтиқлаб келишган. Шунда Сабриддин йўл топибди.

— Мен қапага бориб, чолни гапга соламан. Йўлини қилиб, ишора қиламан. Секин ўнгараверасан, — дебди.

Сабриддин билан Шакар бобо ўртасидаги суҳбат анча давом этибди. Йигитчанинг қовун пишдими, бобо? — деган саволига Шакар бобо:

Ҳов нарилар ҳали ғирт ҳомак, сал берида, қапа атрофларида ҳиди чиқиб, бир-иккита нишон кўрсатиб қолди, дебди, қўл билан пайкалнинг у ер-бу ерини кўрсатиб. Шунда Сабриддин танбурин қўлга олиб, «тингир-тингир» қилиб пича созлабдида, «ашула» бошлабди:

Адо бўлдим, пашшаларга таланиб, Нуриддин ҳов Нуриддин,

Ботир бўлгин, бардам бўлгин, нарид-дин мас, берид-дин...

Уша йили қовун мавсумида, бу «ашула» Шакар бобонинг капасида яна икки-уч бор янграбди.

* * *

30-йилларда Қўнғиротдаги колхозлардан бирида ранс бўлиб ишлаган Йўлдош бува Ҳолматов табиатан содда, қувноқ одам бўлган дейишадди. Бир куни у районга чақирилган йиғилишдан кеч қолибди ва соати йўқлигини баҳона қилибди. Райком секретари унга ва ҳамма мажлис қатнашчиларига «Бугундан бошлаб соат тақасизлар» деб буйруқ берибди. Йўлдош бува ўша кундан бошлаб «будильник» олиб, белбоғига пичоқ сингари осиб юрган экан.

* * *

Бачқирда бадавлат хонадонлардан бирининг соҳиби уйига киришда ариқ устига кўприк қилдирибди. Ёши бир ерга етган кекса, дастёри йўқ киши бўлганидан устага серфарзанд, камбағал бир қариндоши қарашиб турадиган бўлибди. «Ёғоч, тахта, мих... дегандай, ортганини нимаям қиларди, менга беради-да» деб ўйлабди камбағал. Шу мақсадда уста яроқсиз деб ҳисоблаган ёғоч бўлтақлар, тахталарни бир ёққа, парахаларни бир ёққа саранжомлаб, янги-эски, қингир-қийшиқ михларни ҳам тунука косага солиб эҳтиётлаб қў-

йибди. Лекин бой бекорга бой бўлармиди! Бадавлат қариндоши унга ҳеч нарса бермабди, ҳатто қуруқ раҳматни ҳам раво кўрмабди.

Ҳазилкаш қўшнилардан бири эртасига меҳмонхонага чиқса, камбағал қариндош жиғи-бийрони чиқиб ҳасрат қиляпти экан:

— Мунсиқлигини ўзимам билардим, лекин бунақа паёлигини билмас эканман. Парахаларнию майли, ўчоққа ёқар. Лекин бўлтак тахта-ю, қингир-қийшиқ, занг босган миҳларигача уйига обкириб кетди, ярамас.

Меҳмонхона шинавандалар, ҳазилкаш улфатлар жойи бўлгани учун бу ерда магнитофон бор экан. Дўсти жиғи-бийрон бўлиб турганда, унга яна пича «ёғ қўйишиб» аланга олдиришибди-да ҳазилкашлардан бири унинг гапларини магнитофон лентасига тўла ёзиб қўйибди. Бир оз ҳовурдан тушгандан кейин, ўзига қайтариб қўйиб беришибди. Эшитиб турса, ўзи, бир вақт бой қариндошини бўралаб сўкяпти эмиш. Магнитофонда жуда ғалати чиқибди. Ранги оқариб, ўз овозидан ўзи кўрқиб кетибди. «Ўчириб ташланглар» деб роса ялинибди, лекин улфатлардан бири кассетани чўнтагига солиб олибди...

Эртасига шўрва пишишига яқин меҳмонхонага ҳамма тўпланибди. Жўрабоши бува ҳам келиб тўрдан ўз ўринини эгаллабди. Шунда улфатлардан бири «ашула-пашула эшитиб ўтирсак-чи, янги чиққанларидан бор» деб ўридан турибди. Камбағал қариндошда эса жон-пон қолмабди:

— Жон ука, миҳ бўлса қўйманг. Болаларингизнинг орзу-ҳавасини кўринг, аканг айлангир, миҳ бўлса қўйманг! деб тавалло қилишга тушибди.

* * *

Илгари тўйларда меҳмонларни умумий столга ўтказилмас, қўни-қўшниларникига, алоҳида-алоҳида уйларга туширилиб, меҳмондорчилик қиёмига етказиб кузатиларди. Ўзбекларда меҳмоннавозлик ҳам катта санъат ҳисобланади. Утиришларда фақат ичкиликка зеб берилмайди. Меҳмондорчилик ўйин-кулгисиз, ашула-ю аскиясиз ўтмайди, бундай пайтларда кимнинг ким эканлиги, кимнинг қўлидан нима иш келиши маълум бўлади, улфатлар синовдан ҳам ўтадилар. Албатта, ҳурмачасидан ортиқроқ ичиб қўйиб, эҳушидан ажралганлар ҳам бўлади.

Ана шундайлардан бири адашиб Шерхон бува ҳамроҳлари билан меҳмон бўлаётган хонадонга кириб қолибди.

Қиш вақти бўлганидан ташқари лой экан. Ҳалиги «меҳмон» лой туфлисини ҳам ечмай ичкарига кириб борибди. Шу ҳолда тушакларни босиб, ўтирганлар билан бир бошдан сўрашиб, бурчакка етганда, бошқа ерга кириб қолганини сезганми, серрайганича туриб қолибди. «Ўтиринг-ўтиринг, меҳмон» дейишса ҳам ҳанг-манг бўлганича тебраниб тура-верибди. Унга илҳоқ бўлиб иккала ёнидагилар ҳам ўтиришолмабди. Ширин ўтириш бузилибди. Ҳамманинг ҳам миясидан «Хурмачангга яраша ичмайсанми!», деган фикр ўтибди, шу дамда, Шунда зукко ҳазилкашлардан бири:

— Куёв ўтирмаяптилар-у-у! — деб луқма ташлабди. Уста бувада ҳам жавоб тайёр экан:

— Ўтирмасалар, қа-ақ... ўтировурсинлар, дебди.

— Ана, ана, руҳсат бўлди, энди ўтира берсинлар, меҳмон! — дебди илгариги ҳазилкаш.

ИНОМЖОН АКАНИНГ ДЕГАНЛАРИ . . .

Бачқирлик Иномжон ака иштирок этган давра ўз-ўзидан файзли бўлиб кетаверади. Айниқса, ҳамсуҳбатлар орасида Иўллошали, Комилжон, Мирзакарим (Карим Каримович) акалар, Абубакр, Абдуҳамидлар бўлса кўринг. Улар айтган ҳар бир гап-аския, унинг замирида чуқур қочирӣқ маъно бўлади.

Иномжон ака ранслик йилларида богда «юқоридан» комиссия кутишяпти-ю Назир Ғози ака, марҳум шоир Қодир Деҳқон ва бошқа шинавандалар ҳам ранс билан бирга экан. Йўл қарайвериб тоқатлари тоқ бўлган шинавандалардан бири аския пайровини бошлаб берибди, қолганлар бир-бир қўшилишиб давом эттиришибди:

- «Ҳой-ҳой отамиз,
Тошни кесар болтамиз».
Назир Ғози акамиз,
Ҳаммамиздан каттамиз.
- Ҳозир — нозир,
Ҳар ишга қодир.
Тангликка собир,
Ҳаммамиз ҳам шаттамиз.
- Пахта — ола,
Ягана чала,
Дала тўла бола —
Ҳаммамиз ҳам латтамиз.

— Уз ишингни дундирмай,
Койиллатиб-қундирмай.
Юраверсанг ундирмай —
Қўлимизда паттамыз.

Шу пайт «комиссия»лар ўтирган машиналар боққа кириб келибди. Раис томоқ қириб шерикларига дебди:

Ўтиришдик эзилиб,
Қолмайликда сезилиб,
Ҳап турайлик тизилиб,
Кеб қолишди каттамуз.

• • •

Бачқирда бир пайтлар деҳқончиликка омил фаоллардан гуруҳ тузиб, ғўза ва бошқа экипларнинг ривожини текшириш расм бўлган экан. «Комиссия» бригадаларда бўлиб ҳақиқий аҳвол билан танишар ва деҳқонларга амалий ёрдам бераркан. Бир кун пайкалда ғўза текшириб юрган «комиссия» аъзоларидан бири заҳар танг қилганидан ёзилиб олиш мақсадида пайкал четигаги қўранинг тагига келибди. Қўранинг у томони бир тул хотиннинг томорқаси бўлиб, кампир ер ичида ўт терар ва шу баҳонада қирғоқдаги олма-ўрикларига ҳам «кўз-қулоқ» бўлиб юрган экан.

— Ҳой, қайси бирингсан, жувонмарглар?! — дебди у овоз келган томонга қараб.

— Хижолат бўлмаг ҳола, бу менман, камисияман, пахта кўриб юрибман...—дебди қўранинг бу томонидаги овоз.

— Шарпанг қўрани йиқитаман дейди-ю, яна камсияман дейди, ҳа ер ютгура!...

Кампир яна алланималар деб жавраганича ўт теришда давом этибди.

• • •

Пахта-беда алмашлаб экиш усули қаттиқ назорат қилинган йиллар. Иномжон ака раис бўлган колхозда Тошкентдан келган «комиссия» қаттиқ туриб қолибди. Хўжаликда 3 кун бўлиб бир йиллик, икки йиллик, уч йиллик бедазорларни бирма бир ўлчаб чиқибди. Бедазорлар сира ҳисоботдаги гектарга тўғри келмас, 30-40 га. етмас эмиш. Нима қилиш керак? Бир томони, раис вилоятда танилган раҳбарлардан..

Охири у тўғриси айтиб қўя қолибди: шўртоб ерлардан 30 га. бедани бузиб, ўтган йил ўрнига пахта экканмиз.

«Комиссия» ҳам мард экан!

— Майли, — дебди у раисга, — ўша сиз айтган бузиС пахта экилган эски бедазордан бир туп беда топсак ҳам ўша 30 га.ни бедаяо деб ҳисоблайман.

— Бош агроном, бригадир, ер тузувчи ва «комиссия» билан СБК (шимолий Бағдод канали)нинг у томонидаги ерларга етиб бордик, — деб хотирлайди Иномжон ака. — Апрельнинг ўрталари. Дамба олиниб яхоб ичган пайқаллар етилган, айрим ерлари ўтиб ҳам кетган. Қатор тизилишиб ерга тикилганимизча пайқалдан пайқалга ўтиб боряпмиз. Қани энди, бир туп бўлсаям кўкариб ердан чиқиб турган беда кўрина қолса. Ҳайҳот! Бунақа пайда аксига оладида!

Ниҳоят, учинчи катта пайқалнинг ўртароғидан ўтганда бош агрономнинг ҳаяжон ва севинч билан қичқирган овози эшитилди:

— Топдим! Мана, беда!!!

— Ис, қани, қани, беда?!

Ер тузувчи югуриб бориб, бедани авайлаб сийпалаётган агрономнинг устига ўзини ташлади.

— Ҳайрият, ёлғончи қилмадинг, худо!

Мен ҳам чопиб бориб ўзимни уларнинг устига қандай ташлаганимни билмай қолдим.

Ўзиям халлослаб тилларимиз осилиб кетган экан. Шу ҳолат устига «комиссия» ҳам етиб келди. У ҳам бизнинг орқамиздан юравериб бир аҳволга тушган, терга ботганидан бошидан ҳовур кўтариларди.

— Бўлди-бўлди, гап битта! Илгари беда экилгани чин экан, — деди у бир қарич мўйса бўлиб колган 1 туп бедага қараганича бизнинг ёнимизга, дамбага ёнбошлаб уф тортаркан...

* * *

Ҳали қишлоқлар электрлаштирилмаган вақтларда тўй-базмлар очиқ, кенг майдонларда, тўнгалар қалаб ёқилган катта ўт-гулханлар атрофида ўтказиларди. Кечаси бўлса, машъаллар ўрнатилиб, керосин қўйиб ёқилар, унинг ёруғида санъаткорлар гулҳан атрофида айланиб ўз санъатларини намойиш этарди. Гулҳан атрофига айлана ерларга, сўриларга гилам-шолчалар тўшалиб жой қилинар, ёш-яланглар, қиз-жувонлар атрофдаги уйларнинг томларига чиқиб базмин тамона қилишарди.

Карнайчи халқи жуда шум бўлади. Янгиқўрғонлик Саҳоб ва Ваҳоб исмли машҳур карнайчилар узундан узоқ «наъра

тортишиб» базмга одам тўплашяпти экан. Карнайини томга қаратиб чалаётган Саҳобнинг кўзи бир маҳал томнинг лабида ўтирган бир сулув қизга тушиб қолибди. Бу чиройдан шеригини ҳам баҳраманд қилиш мақсадида унинг эътиборини қизга қаратмоқчи бўлибди ва карнайини шеригига қаратиб оҳанг билан «гап қотибди»:

— Вахоп! Вахоп! Вахоп-п!.. Қара-қара! Қара-қара! Қара-ю-қара!...

Ваҳоб карнайчи ҳам жуда сезгир экан, дарров тушунибди ва карнайда «жавоб қайтарибди».

— Қани-қани?, Қани-қани!, Қани-қани!..

Бунга жавобан Саҳоб карнайнинг оғзини томга қаратиб «имо» қилибди:

— Ана-ана! Ана-ана! Ана-ю-ана!..

Ваҳобнинг сулувга кўзи тушиб илҳоми жўш урибди ва шеригининг фикрини тасдиқлаб жавоб қайтарибди:

— Воҳ-ҳа-воҳ-ҳа! Воҳ-ҳа-воҳ-ҳа! Воҳ-ҳа-ҳув-воҳ-ҳа!

Ана шунақа. Карнайчининг зўри карнайини «тортиб» туриб ҳам унча-мунча масалани ҳал қилиб қўя беради.

ШОИРУ ҲОЗИРЖАВОБ ЭДИЛАР ...

Бувайдалик Ҳасанбой домла Рўзалиев ҳам Бувайда қишлоғида туғилиб ўсган, бутун умрини маданият ва маориф ишига бағишлаган заҳматкаш ва элсевар инсонлардан бири эди. Кўплаб мактобларда илмий бўлим мудири, директор, халқ таълими бўлимининг мудири вазибаларида ишлаган, 7 фарзандни тарбиялаб вояга етказган. Туманимиз кўпгина қишлоқларидаги кекса авлод бу кишини ўзларининг устозлари деб биладилар.

Бугунги кунда Бувайда қишлоғида тўртта одам суҳбатлашиб қолса, албатта, Ҳасанбой домла йўқланмай қолмайди. Чунки, унинг ҳаётлик вақтида қилган эзгу ишлари, кадрдонлар даврасидаги суҳбат ва ҳангомалари ҳеч кимнинг ёдидан чиқмайди. Узига ярашган калтагина бўйи бор ва гапирганда икки қўлини белига қўйиб «Ф» шаклида турадиган, руча сўзлар аралаштириб, фақат қизик гаплар айтадиган киши эди.

Юқори синфлардаги айрим қулоқсиз, гап уқмас болаларга қарата, жуда ҳуноб бўлиб кетганда «сенларни онанг тузликни ёнида туғмаганда. Агар тузликни ёнида туққан бўлганда, бу қадар эссиз-тузсиз бўлмасдиларинг», деб қўярди.

Домла жамоа билан тўйларга, ўтиришларга борганда, зиёфат бошлапавермаса, қўлига китобми, буклоғлик газетами олиб, ҳофиз Маъмуржон Узоқовга тақлид қилиб, фақат ёнидагилар эшитадиган паст овозда «Бу ерга на учун келдик...» деб ҳиргойи қилиб қўяр экан.

У киши айтган қизиқ латифаларни, ичакузди кулгили гапларни ҳали-ҳали эслаб гапиришади. Бир ўтиришда оиладаги хар-хашалар, нобоп хотинлар тўғрисидаги баҳсни яқунлаб, домла шундай деган эканлар:

Бўлмаса уйингда унинг,
Нобоп бўлса хотининг,
Хўл бўлса ўтининг,
Кетингдан чиқар тутунинг...

Бир кун ич нафар ҳамкасб ўқитувчилар мактабдан қайтишаётиб, эшикни рўпарасига келганда Ҳасанбой домла дебди:

— Шу, уста Қурбонникига кириб бир оз дам олишиб кетмаймизми? Бу тақлиф ҳамроҳларга маъқул бўлибди. Мезбон ҳам илиқ кутиб олибди. Марвартак остидаги сўрига яхшилаб дастурхон ёзилибди. Турли-туман мева-чева, қанд-қурс, нон ва қатламалар дастурхонга кўрк бағишлабди. Лекин, узоқ вақт улар гап-сўзсиз чой ичишиб ўтиришибди. Ҳеч кимдан бирор кўнгил очар гап чиқмас эмиш. Гаплар узук-юлуқ... Бир пайтда чойнакда чойни янгилаб келган мезбон пиёлаларга чойни қуяр экан, Ҳасанбой домла гап учирибди:

— Ишлатган бўлар эдинг,
бу калланг «қоқи» бўлмаса,
Бу ерга нечун келдим,
юз грамм «оқ»и бўлмаса.
Ичим занг босди чойидан,
тур, кетдик «суволишлар»,
Чойпаз ўрнида дилбар,
дилкаш соқи бўлмаса.

Ўтирганлар бараварига ҳоҳлаб кулиб юборишибди. Улар ҳам худди шундай гапни кутиб ўтирган эканлар. Мезбон эса шоша-пиша ўридан туриб, икки қўлини кўксига қўйибди:

— Домлажон, бўлманг ҳижил,
етказиб келай дарров.
Етса молим, етмаса сиз учун жоним гаров.

деб, жавоб қилибди, Бир оздан сўнг ташқарида шишаларнинг чарақ-чуруқ овози эшитилибди. Утирганлар ўринларидан бир-бир қимирлаб қўйишибди. Ҳасанбой домланинг чеҳраси янада ёришиб, илҳоми жўш урибди.

— Э, «безобраз» домлалар,
Жумбоқни ечолмассан,
Мен ўлиб кетсам агар,
Сув топиб ичолмассан.

Журналист Набижон Мамадалиев опоғдадаси Ҳасанбой Рўзалиев билан бўлган вақтларини эслаб, шундай ҳикоя қилади.

«Тошкентдан келишим билан опоқим гузарга бирга олиб чиқарди. Чойхонадаги сўрида ўтириб чойхўрлик қилардик. Опоқим ўша ерда ҳам «текканга тегиб, тегмаганга кесак отиб» ўтирарди. Соддалик, самимийлик юзида балқиб турган опоқим ўртоқларига мени кўрсатиб, завқ билан мақтаниб кўярди:

— Уртоғим Абдулла Қаҳҳорга мени саломини етказиб турган жужуқ мана шу.

Бир кун мухбир бўлади,
қўлга тушсанг мабода,
Аямасдан думингни,
қилади хода-хода.

дер эдилар.

Қайси бир куни чойхонадан чиқиб бозор олдидан ўтган ариқ ёқалаб борар эдик. Ариқнинг нариги томонида юзқўлини ювиб ўтирган опоқимнинг тенгдош ўртоғи Эркабой Алиев кўринди. Биз яқинлашиб боргач, Эркабой ота опоқимга қарата сўз ўйини қилди:

— Уртоқ Рўзалиев, вақти-соати ҳам етиб қолди. Ариқнинг бу томонига ўтаверсинлар, энди.

Опоқим гапни эшитдию, тўхтаб қолди. Иккала қўлини белига қўйиб «Ф» шаклига келди. Эркабой ота эса менга қараб «Ўҳ-ҳў, опоқингиз ёмон отадиган бўлди-ку!» деб қўйди. Опоқим оғзидаги мохоркани «туп» этказиб, лаби билан улоқтирди-да, деди:

Эътиқодсиз, «безобразсан» Эркабой,
Палаҳмондек уёқ, бу ёқ отилмасмен.
Сенга ўхшаш одамлардек хойнахой,
Тўртта нону, бир сўм пулга сотилмасмен.

«Ҳе, ўша истансаси йўқ, чўрт!»

... Жуда ёш эдик. Бешинчи синфга ҳам бормаган бўлсак керак. Амакиваччалар Нўмонжон, Шарифжон уччаламиз опоқимнинг томорқасидаги оқ ўрикка «хужум» бошлаб, кесак бўрон қилар ва кўйлақларимизга тўлдираар эдик. Бир пайт сўқмоқда енги бор тўрмайка ва японча шўртик, оқ латтадан шапка кийган опоқи пайдо бўлди.

— Вот, паразити! — дедилар. — Урикхўрлик қиламан деб бедани сапсам расвосини чиқарибсанку, суволншлар!

Иккала шеригим қўрадан ошиб ўтиб кетди. Опоқи томондан учиб келган муштдан каттароқ кесак пешонамга урилиб «портлади». Жалочилик билан хўнграб йиглаб юбордим.

— Ҳали шошмай тур, — дедим сенсраб, — Каттамга айтаман, суволчингни чиқаради!

Директор бўлса ҳам, олим бўлса ҳам қўрқмаганининг жони нечта?

— Не, сенга тегдими?! Майли, каттангга айтсанг айтовур.

Вообше, энангга айтмагин, оғзида замбараги бор, — дедилар.

* * *

Домланинг сўзамоллиги, шинавандалиги фарзандларига ҳам ўтган. Катта ўғли Муҳаммаджон, ҳозир мактаб директори бўлиб ишлаётган Акрамжон сўзга чечанликда унча мунча қизиқчидан қолишмайди. Муҳаммаджон қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариш бошқармасида бош инженер бўлиб ишлаган йиллари хўжаликларга техниканинг, ундан фойдаланишнинг аҳволини текширишга кўп чиқар, йиғилишларда маълумот берарди. Аллақайси бир жамоа хўжалигида гўза қатор ораларига ишлов беришнинг аҳволини текшириш якунига бағишланган йиғилишда у аҳборот бера туриб: «Фалончиев бошлиқ бригадада культиваторнинг ишчи органлари мутлақо яроқсиз. Олдинги наральниклар опера ва балет театридаги дирижёрнинг «бабочка» галстугига ўхшаб ётибди» деб юборди. «Гурр» кулги кўтарилди. Шушу «культиваторнинг наральниги бабочка галстук сингари» деган ибора оммалашиб, йиғилишларда тез-тез қулоққа чалинадиган бўлиб қолди. Кейин билсак, ўтмаслашиб, болти бўшаб кетган қийшиқ ишчи органлари «бабочка» галстугига ўхшаб қоларкан.

* * *

Бувайдалик Ўзбекистонда хизмат кўрсатган ўқитувчи Шерали домла Сотиболдиев ганга уста, қизиқчи ва шоир одам эди. Домла иштирок этган даврада ҳамшиша кулгу ва

хушчақчақ кайфият аримасди. У кишининг бу ҳислати кўча-куйда, маҳаллада ва онлада ҳам яққол сезилиб турарди.

Домла бир куни ишдан келса, ҳовлидаги марвантак соясида 7-синфда ўқийдиган ўгли Қўчқорали бир-иккита синфдошлари билан дарс тайёрлаб ўтиришар, бостирма остига калтароқ боғлаб қўйилган сигир болаларга ҳўмрайиб кўз қирини ташлаб, тинмай бўкирармиш. Устоз кўча эшикдан кириши биланоқ болалар ўрниларидан туриб кутиб олишибди. Улар шеър ёзишни ўргатишни сўраб домлани ҳолижонига қўйишмас экан. Қимтиниб, «сен айт-сен айт» деб пичир-пичир қилишиб, домлага бир варақ қоғоз узатишибди. Унда, шундай мисра ёзилган экан:

Биз қувноқ болалармиз,

Тоғдаги лолалармиз.

— Қолганини нима деб ёзишни билмаяпмиз, ўргатсангиз, — дейишипти улар.

— Ҳим-м... деб домла бир нафас ўйлашиб қолибди. Шу орада сигир яна бир-икки бўкирибди. Домла шошилиб шеърнинг давомини ёзибди:

Биз қувноқ болалармиз,

Тоғдаги лолалармиз.

Тойчоқ қилиб ходани,

Боқиб келамиз подани...

— Қани шерваччалар, бир сигирнинг арқонини ечворингларчи...

Шундай деб домла ичкарига кириб кетибди.

БУВАЙДА АФАНДИСИ

Туманининг Бувайда мавзендаги қишлоқларда ҳам ўзларининг ажойиб ҳислатлари билан эл-юрт орасида овоза бўлган кишилар кўлаб саналади. Ана шулардан бири бутун умри ҳазил-мutoйибага тўла ўтаётган латифагўй, афандисифат инсон Усмонхўжа Исмоиловдир.

Усмонхўжа ака ёшлигиданоқ хўжалик фаоллари сафига қўшилган. Иккинчи жаҳон уруши жанггоҳларида мардонавор жанг қилган. 18-армия аскарлари қаторида машҳур «Кичик ер» жангчиси номини олган.

Урушдан сўнг қишлоққа қайтган У. Исмоилов яна хўжалик ишлаб чиқариш фаоллари сафида иш бошлади. Сутчилик фермаси мудри, партия ташкилоти котиби, халқ назорати гуруҳи раиси, колхозда клуб мудри вазифаларида сидқидиллик билан меҳнат қилди. Умр йўлдоши Санамхон ая

билан биргаликда 10 фарзандни муносиб кишилар қилиб тарбиялади.

Авазхон ўқитувчи, Аббосхон медицина ходими, Одилхон санъаткор. Бошқа фарзандлари ҳам турли жабҳаларда ҳалол-пок хизмат қилиб келмоқдалар.

Бахтли кексалик гаштини сўраётган Усмонхўжа ака иштирак этган давраларнинг файзи ўзгача бўлади. У янги-янги латифалар айтиш билан бирга ўзи ҳам ҳаётда ажаб-товур ишларни бажариб юради. Яхшиси, унинг ҳаётидаги ажойиб ҳангомалар билан танишайлик.

ГУШТ КЕТДИ

Колхозда бугдой ўрими пайти экан. Хўжаликнинг барча фаоллари бу ишга жалб қилинган. 5 гектарлик майдонда 20 дан ортиқ кишилар турли вазифаларни бажариб юрар эканлар. Пайкал четидаги тол соясида колхоз раиси Жумабой Акбаров, партком секретари Аҳмадали Мамадалнев, халқ назорати гуруҳи раиси Усмонхўжа ака, ҳисобчи ва бошқа раҳбар ходимлар дам олишиб ўтирарканлар. Бир пайт каттагина бир ит тут қатордан чиқиб ўрилган пайкал томон югуриб кетибди. Бунни кўрган Усмонхўжа ака:

— Ие, ана холос! Гўштни олиб кетди!—деб бақрибди.

— Қанақа гўшт?—сўрабди раис.

— Уроқчиларга шўрва қиламиз деб икки кило гўшт билан тўртта понни оқ белбоққа тугиб қўйгандик. Анов ит кўтариб кетди.

— Ҳе лапашанглар! Қувинглар орқасидан?—дебди раис ва ўзи ҳам оқсоқланиб ўша томонга жўнабди. Пигирмага яқин одам ола калтак, қора калтак қилиб итни қувишга тушибди. «Жон ширин» стадионида пойга кетаётгандай ит ҳам бўш келмас, одамлар эса ўнқир-чўнқирларда умбалоқ ошиб, афт-башаралари тегирмондан чиққандай бўзтурпоққа беланиб чопиб боришар экан. Ярим соатлар чамаси қувди-қувдидан ўта толиққан бечора ит ташламанинг чуқурига тушиб ҳангу манг бўлиб қолибди. Бир зумда одамлар тўпланишибди. Не кўз билан кўрсинларки, итнинг оғзида ҳеч қандай белбоғ йўқ. Уни ўзи қораю, бўйин қисми оқ бўлиб, Усмонхўжа аканинг кўзига оқ тугунча бўлиб кўринган экан.

— Ҳе, одам бўлмай ўл е!—дебди раис.—Кўзми бу ёки пустанинг йиртиғими? Ҳар нарса бўлганинг яхши, Усмонхўжа!

— Ҳа, энди...—дебди-да лабини бир томонга буриб, буринини-тортиб қўйибди Усмонхўжа ака.

ҚОШ ҚУЯМАН, ДЕБ...

Собиқ область партия комитетининг собиқ биринчи котиби Ҳамдам Умаров колхоз идораси ёнида раис билан гаплашиб турган экан. Силос бостирилаётган гоёт долзарб паллада прицеп тўла маккапоя юклаган тракторни ҳайдовчиси ёнида Усмонхўжа ака келаётган экан. Жим ўтиб кетавермасдан шу ерда тўхтаб, Усмонхўжа ака раҳбарлар томонга юрибди. Унгача раис Ҳамдам Умаровичга тушунтириш берибди.

— Бу, ўртоқ Исмоилов — халқ назорати гуруҳи раиси. Кеча-кундуз тинмай ишлаяпти. Колхоз маккапояларини талон-тарож қилаётганлардан тортиб олиб, фермага ташиб келяпти.

Усмонхўжа ака етиб келиб катта раҳбар билан қўл бериб сўрашар экан, хижолатомуз дебди:

— Ҳамдам ака, раисдан сўраб чўлдан шахсий томорқа очган эдим. Шу ердаги маккапояни ўриб келтиришга бугун вақт топувдим...

Раис Усмонхўжа акага қараб қаттиқ томоқ қирибди. Ҳамдам Умарович эса раисга қараб «Ҳим, тушунарли», дебдию машинага томон юриб кетибди.

— Мен бўшманми, кетаверайми?—сўрабди Усмонхўжа ака.

Меҳмоннинг орқасидан кетаётган раис ўгирилиб туриб:

— Бўшсан! Умуман бўшсан! Бўшадинг!—деган экан.

МИРЗАНИКИГА ҚОЧ!

(Усмонхўжа ака латифаси)

Пайшанба куни Исмоилжон ишдан кеч қайтибди. Айвондаги сўрида хотини болалари билан нон-чой ичиб ўтиришган экан. У кийим-бошини ечибди-да қўлни ювиб айвонга борар экан:

— Қани, бўлақол, ошини суз,—дебди хотинига.

— Каллаини саҳарда кетганингизча келишингиз шу бўлса... Уйда на ун, на гўшт, на бир паллам пивз бўлса! Яна ошини суз дейди-я, Худоёрхон!—дебди хотини.

— Ие, гап қайтарадиган ҳам бўл қолдингми?

Исмоилжон жаҳл билан ўчоқ ёнида турган косовни олиб ўдагайлабди. Хотини эса «Вой, ўлмасан, авзойи бузуқ-ку» дея кўчага қочибди. Қўшни эшик берк экан. Орқасидан бо-раётган эр калтакни ўнг томонга кўтариб «Манаққа юр,

абжақ қилиб ташлайман!» дермиш. Хотин дод солиб қўш-
нисини уйга ўзини урибди. Қўшнилар вахшат билан кириб
келган эр-хотинларни икки томонга ажратиб сўрига ўтқа-
зишбди.

— Кап-катта одамларга уят эмас-ми?! Кўйинглар-е, нева-
рали бўладиган вақтда.

Қўшни хотин сув келтириб қўлларини ювдириб, эндигина
тортилган ошга таклиф қилибди. Исмоилжон сўкиниб ўти-
риб, хотини эса йиғлаб-йиғлаб ошни паққос туширишибди.
Бир пиёладан чойни ичгандан сўнг, «Бу туришда овқат ҳам
қилмагандирсизлар, мановини болаларга олиб кетинглар»
деб қозондан бир коса ош ҳам сузиб берибди қўшни хотин.

— Ҳа, майли. Бу сафарча қўшнилар ўртага тушди, кечир-
дим. Юр, кетдик,—дебди Исмоилжон хотинига. Улар бирин-
кетин эшикдан кўчага чиқар эканлар эр хотинига қараб ним
табассум билан:

— Қаллани ишлатиш керак. Бу сафардан кейин яна жаҳ-
лим чиқиб қувадиган бўлсам, Мирзаникига қоч!—деганмиш.

* * *

Алқорлик Бобораҳимов домла хожатбарор одам бўлган
экан. Бир кун Бувайдага бозорга отланиб турса, қўшнисини
тул кампир чиқиб бир коса қаймоғу, лапақда қатиғини,
дастёрсиз яна бир қария маҳалладоши бир халта тухум кў-
тариб чиқиб, шуларни сотиб пулига сабзи-пиёз олиб ке-
лишни натинос қилишибди. Домла тухум, қаймоғу-қатиқни
авайлаб велосипеднинг рулига илиб, шағал тўкилган, ҳали
яхши текисланмаган йўлда велосипедини етаклаганича бо-
зорга равона бўлибди. Тўда қишлоғи рўпарасига келганда
қаршисидан келаётган эшакли одамни кўриб, хушёр тор-
тибди.

— «Ие, Умрзоқку, ишкилиб тўхтатиб сўрашаман деб қол-
маса бас» деган фикр ўтибди домладан. Чунки Умрзоқ ака
домлани ҳар кўрганда қуруқ салом бериб ўтиб кетмас, албат-
та ашэкдан тушиб, домла велосипедда бўлса, уни ҳам вело-
сипеддан тушириб, сертакаллуфлик билан сўрашиб, ҳовли,
уй-жойу бола чақаларини ҳам сўраб ўтишга одатланган экан.

Домла оворагарчиликнинг олдини олиш мақсадида: —
Бўлди, бўлди, Умрзоқ, кўрганимиз сўраганимиз, эшакдан
тушма,—дебди. Лекин Умрзоқ ака бунга кўнармиди!

У эшакдан сакраб тушини билан унинг ханги эшаги бор
овози билан ханграганича ариқни у юзида эгатда боғловда
турган эшакка қараб нитилибди, устига хуржун қилиб ор-

гилган 2 боғ ўт шалоблаб ариққа тушибди. Лекин у бунга эътибор ҳам қилмай домла билан сўрашмоққа шошибди. У иккала қўли билан домланинг қўлини силтаб астойдил сўрашиб, ҳол-аҳвол сўраб экан, силтовданми, йўл қиялик бўлгани учунми велосипедининг рули қийшайиб, гилдираги орқага юриб кетибди. Лапақ ҳам, коса ҳам, халтадаги тухум ҳам ерга тушиб, «чил-чил» сонибди. . .

Домланинг ўша тобдаги ҳолатини ва нималар деганини тасаввур қилиш қийин эмас. Ҳаётда метёридан ўтиб кетган ҳар бир иш кишига ана шундай панд бериши мумкин.

* * *

Тоғлиқ қишлоғилиқ Жалолиддин домла Гафуров ҳам Бувайда тумани халқ маорифи бўлимига дастлаб раҳбарлик қилган мактаб ва маориф жонкуярларидан эди. Ҳозир бу кишининг фарзандлари, неваралари оталари, боболари иш-ни давом эттиришяпти. Домла нафақага чиққунга қадар бошланғич синф ўқитиб ҳалол ишлаб ўтдилар. Жажжи болакайларга қалам-ручка ушлашни, ўқиш-ёзишни ўргатиш қапчалик мураккаблигини шу соҳанинг номини еб кўрган кишигина ҳис этиши мумкин. Серфарзанд онла, ойлик маош ҳам жуда у айтган эмас, бунинг устига қийинчилик йиллари, оилада тўй-маърака дегандай, турли харажатлар ҳам чиқиб туради. Бундай пайтларда Абдулла Қаҳҳор айтгандай йўгон чўзилади, ингичка узилади. . .

Домла 2 сменада ишлар экан. Бир куни ишдан хориб-чарчаб чиқса, фарзандларининг, онаси одатдагидек у киши кўча эшикдан кириши биланоқ, рўзгордаги камчиликларини санай кетибди. Шунда домла овозсиз, имо-ишора билан кафтини оғзига босиб, «Бўлди, эшитдим, бас кил» деган маънони англатибди. Сўрига етиб келиб ўтириб, бир оз нафас ростлабдида:

— Олдин мендан ҳол-аҳвол сўра, тагимга тўшак сол, чой-пойнинг бўлса обчиқ, қолганини кейин айтаверасан, — дебди.

Хотини юғуриб юриб дастурхон ёзиб, нон обчиқибди, чой келтирибди. Ора-сирада камчиликларни айтадиган бўлса, домла дарҳол кафтини оғзига босиб «Бўлди, бўлди, чойни ичиб олай» деган маънони укдираркан. Ниҳоят, домла чойни ичиб қорини тўйғазибдида, хотинига: «Худо хайрингни бергур, 2 та ёстик олиб чиққин» дебди. Ёстик чиккач, сўридаги жойга ёнбошлабди, қўллари билан кўлоғини берки-тибди, кўзларини юмибдида, хотинига қараб: «Энди давом этавер» дебди.

* * *

Ойимқишлоқлик Обидхўжа ака Тўқсонов узоқ йиллар мактабда ўқитувчи, мактаб директори бўлиб ишлаб, туманда халқ таълими ривожига муносиб ҳисса қўшганлардан.

Меҳнаткаш, ҳаракатчан, улфат, шинаванда одам. Касбига қўшимча асалар, ўрдак, товуқ боқади. Ғўзага химикат сепиш мода бўлган ўша 70-80-йилларда асалариси заҳарланиб қирилиб битсаям, бу қизиқишини ташламаган. Бир кун кечки пайт магазиннинг олдига чиқса, дала томондан қадрдонларидан Баракабой ака келиб қолибди.

— Обидхўжа, битта ичмаймизми, шу, бўғилиб турибманда, — дебди у. Шу маслаҳат устига бригада механик Абдуллажон ака келиб қўшилибди. «Иш» магазиндаёқ бошланибди. Биринчидан овқат тайёрлатиб чиқибди, бирови (бахор ойлари экан) редиска билан кўк пиёз териб чиқибди. Янги улфатлар қўшилиб, давра кенгайиб бораверибди. Бир маҳал чўлдан одамлари билан Мамадали Усмонов қайтиб келиб, улфатлар даврасига қўшилибди. Шундан кейингина улфатлар «закуска» ташийверишдан зерикиб ўтиришни Абдуллажон аканикига кўчиришибди.

Абдуллажон ака 4 сотих ерга кузда пиёз эккан бўлиб, пиёз жуда барра бўлган даври экан. Ўтириш қизиб кетибди. Улфатлар шунақа очиқиб қолишган эканки, кўк пиёзни тўғраб етказиб бўлмай қолибди. Мамадали ака марзанинг ёнига оёқни узатиб (унинг бир оёғи ёшлигида лат еган бўлиб, букланмасди) бемалол ўтириб олган экан. Қўлидаги тўла стаканин бир кўтаришда сипқорибди-да, шундоқ эгилиб марзадаги пиёзни оғзи билан узиб еб закуска қилибди ва дебди:

— Энди пиёз териб чиқиб тўғраши йўқ, ким ичса закуска-сига ўз оғзи билан узиб еб чиқаверсин. . .

Абдуллажон аканин хотини стакандошлар пиёзнинг марзасида эмаклаб юрганларига кўзи тушгану, улфатлар пиёз еб юрибди деб хаёлига ҳам келмаган экан. Улфатчилик қачонгача давом этгани, даврага яна кимлар келиб қўшилгани, қайси қўшиқлар куйланиб, қайси шеърлар ўқилгани ҳақида кейинчалик хилма-хил ривоятлар тўқилди.

Нима бўлгани бизга қоронғи. Лекин шу нарса аниқки, эрталаб уй бекаси ҳовлига чиқиб қараса, кечагина кўм-кўк барра бўлиб турган нўш пиёз ичидаги ўтларигача қиртишлаб тозаланган, ўрни топ-тоза эмиш...

ОТАНИ ЭХТИЁТ ҚИЛИНГ...

Собиқ Шўро ҳукумати даврида Ўзбекистон Республикасининг катта раҳбарларидан бири Қўқон атроф туманларидан бирида хўжалик ишлари билан танишибди. Туман раҳбарларини йиғиб мажлис ҳам ўтказадиган бўлибди. Республика раҳбари бориб қолиши мумкин бўлган жойлар қаторида, пилла териш мавсуми бўлгани учун, туман бош пиллахонаси ҳам бор экан. Райком секретари бунгача пиллахонага кўп кирган, пиллахона мудирининг ишидан қониқмай уни кўп гадаблаган; «Агар катталар келганда бирор «ЧП» бўладиган бўлса, ишдан ҳайдаласан!» деб пўписа қилган экан...

Ниҳоят, республика раҳбари қўни-қўшни туманларнинг раҳбарлари, хўжаликларнинг раислари ҳамроҳлигида пиллахонага кириб келишибди. Топширилаётган пиллаларнинг сифати билан қизиқишибди.

— Қаранг, бу пилла эмас, тилла, Тилла бу, — дебди раҳбар айвон остига тўкилган пилладан бир ҳовуч олиб кўраркан.

Ҳамма қизгин маъқуллабди. Айниқса, республика бош пиллачилик идорасидан келган, бундан 1 соат бурун шу ерда бўлиб «ҳом пилла қабул қиляпсанлар!» деб ҳаммани «қўғириб» чиқиб кетган катта мутахассис лаб-лунжини иширолмайд тинмай «пилла-тилла, ҳақиқатдан ҳам-тилла» дер эмиш.

Меҳмонлар пиллахонадан хурсанд бўлиб чиқишибди. Ҳовлидан юриб боришар экан биринчи раҳбар пиллахона мудирини ёнига имлаб чақирибди-да ундан ҳол-аҳвол сўрабди:

— Шу ерда ишлаб юрибман денг. Муҳаммад Замон? Хуш, уйлар қалай? Чол бардамми? Ҳа, отани эҳтиёт қилинг, — дебди ва ҳайрлашиб машинага ўтириб жўнаб кетибди...

Пиллахона мудирининг олдига биринчи бўлиб райком секретари келибди.

— Энди, ака, бу ишлар ҳаммаси ўткинчи. Бир пасда ўтади-кетеди. Аммо табаррук эканлар, отани эҳтиёт қилинг, — дебди, у пиллахона мудирининг елкасидан кучоқлаб.

— Отани эҳтиёт қилинг. Ҳа, табаррук эканлар, парварини қилинг...

Тўпланганларнинг кўпчилиги — таниш-нотаниш, катта-кичик у билан шундай деб ҳайрлашиб кетишибди.

Агар бунақа ҳодисалар ҳозир йўқ, учрамайди десам, худо ҳаққи, ишонмайсиз. Тўғри қиласиз.

★ ★ ★

Абдуҳошим ака Эшпўлатов «Дўстлик» жамоа хўжалигида узоқ йиллар раис муовини ва партия ташкилотининг котиби бўлиб ишлаганлардан эди. Марҳум ўз вазифасига катта маъсулият билан ёндошарди. Шунинг учун ҳам у ишлаган йиллари жамоа хўжалиги партия ташкилоти тумандагинна эмас, ҳатто вилоятда, республикада ҳам энг забардаст, таянч партия ташкилотларидан ҳисобланарди. 1970-80 йилларда жамоа хўжалиги пахтачилик, пилла етиштириш ва чорвачиликда катта зафарларга эришган экан, бунда шубҳасиз Абдуҳошим аканинг ҳам катта ҳиссаси бўлган.

Одамизод асосий ишдан ташқари нимагадир ишқибозлик билан умр ўтказади: биров спортга қизиқади, биров санъатга, яна биров бойликка... Абдуҳошим ака футболга ўта ишқибоз эди. Севимли командаси ютқазиб қўядиган бўлса, асаби таранглашиб, бировларга қаттиқ тегиб қўймай деб, аксари ҳолларда футболни ёлғиз ўтириб кўраркан. (Шу ўринда Эргаш Каримов ижросидаги ашаддий футбол ишқибози образини кўз олдимизга келтириш ўринлидир). Бир сафар «Пахтакор» Тошкентда «Спартак» билан ўйнапти экан. Абдуҳошим ака одати бўйича хонасини нчидан қулфлаб, берилиб томоша қиляпти экан. Бир маҳал деразадан бир киши қўлини соябон қилиб ичкарига мўралабди, имо-нишора билан эшикни очишни сўрабди. Бу киши бош ҳисобчи Абдурахмон ака бўлиб, у ҳам унча-мунча ишқибоз, лекин ўйинни жим ўтириб кўрмас, ўйиндаги ҳолатларга, ўйинчиларга биллиб-билмай баҳо бериб ўтирар экан. Котиб эшикни очибди ва унга ўйинни жим ўтириб томоша қилишни тайинлабди. Бахтга қарши «Пахтакор» ютқазяпти ва котиб кимдан ўч»ини олишини билмай турган ҳолат экан. Бўлмабди. Жим ўтириб, ўйин кўришга одатланмаган Абдурахмон ака охири гапириб юборибди:

— Абдуҳошим, анови ҳозир тўп тепган узун маллавоё Блохинми? (Блохин бу ўйинда нима қилсин, ахир у «Динамо» Киевда ўйнайдику!).

Стулни тескари миниб, телевизорга тешиб юборгудай қараб ўтирган Абдуҳошим ака уф тортиб ўридан туриб кетибди.

— Сизга айтдим, билмасангиз аралашманг деб. Пўқолинг, даф бўлинг. Шундай деб у бош ҳисобчинини хонадан

чиқариб юборибди. У «энди жим ўтираман, гапирмайман» деб ялиниб-ёлворибди, бўлмабди. Қаҳ-қаҳ отиб кулганича ташқарига чиқиб кетибди. Лекин хонасига кириб кетавермасдан футбол тугагунча котибнинг деразаси атрофида ҳар замонда қўлини соябон қилиб ичкарига мўралаб, шу атрофда айланишиб юрибди.

* * *

Нафақат Янгиқўрғонда, балки бутун Бувайда туманида шоир Комил Жўрани ажойиб шоир ва камтарин инсон, дилкаш улфат ва садоқатли дўст сифатида унинг яхши сифатларини эслаб гапиришади. Комилжон ака бугунги кунда «Маҳалла» ҳайрия жамғармаси Дангара тумани бўлимини бошқариб келяпти.

Ленинград район партия комитети ва район ижроия комитетининг органи — «Янги Фарғона» газетасида у маданият бўлимини бошқарган 1960 йилларнинг охири ва 70-йилларнинг бошлари эди. Комилжон ака газетанинг муҳаррир ўринбосари марҳум Маҳкамбой Назаров билан бир хонада ўтирарди. Маҳкамбой ака редакциядаги хизматдан ташқари боғдорчилик, деҳқончилик ва чорвачилик билан ҳам шуғулланар, бу соҳадаги ютуқ ва камчиликларини ҳамкасблари билан рўйи рост ўртоқлашарди. У бир кунни хонадонда зотдор товуқларни кўпайтириб боқаётганлигини айтиб, ҳамхонаси Комилжон акани ҳам шу товуқлардан боқиб кўпайтиришга даъват этибди, инҳоят шоирни уйда товуқ боқишга кўндирибди.

Маҳкамбой ака 9 та товуқ ва 1 та хўрозни тешик қопга солиб олиб келибди. Бахтга қарши Комил Жўра ўша кунни газетада навбатчи, газета эса кечаси соат 12 дан илгари тайёр бўлмас экан. Нима қилиш керак? Кечаси бир маҳалда товуқларни қийқиратиб қоп кўтариб юриш қанақа бўларкин?

Бахтига ўша кунни туш маҳалида Бувайда қишлоғилик бир ҳаваскор шоир шеър кўтариб келиб қолибди ва шоирнинг жонига аро кирибди: ўз шеърлари газетада чиқиб кетишидан умидвор бўлган шоир йигитча товуқларни Ганжиравонга — катта шоирнинг уйига ташлаб келишга хурсандлик билан рози бўлибди.

Август ойи, кун роса қизиган маҳал экан. Янгиқўрғон — Қўқон маршрути бўйича қатновчи «ПАЗ» автобуси лиқ тула. Шоирбача зўрға автобусга илинибди. Қўлидаги қоп-

ни бир амаллаб шофёр ёнидаги юк қўйиладиган жойга — моторнинг устига қўйибди-да, ўртароққа ўтишга чоғланибди.

Шунда:

— Ие, Эшматали ака, йўл бўлсин? — деган овоздан юрга ҳаққириб кетибди. Қай кўз билан кўрсинки, ўзи ишқида шеърлар битиб, кўз остига олиб юрган таниш қиз унга қараб турганмиш. Шунда миясидан «ярқ» этиб, «ишқилиб қопда товук кўтариб юрганимни сезмадимикан», деган фикр ўтибди. «Висол» онлари бошланибди, улар уёқ-бу ёқдан гаплашиб Қўқонга бориб қолишганини ҳам билмай қолишибди.

Автобус бекатида шоирбачанинг «севгилиси» иши зарурлигини айтиб жўнаб қолибди. Автобус шофёри ҳам «Товуқнинг эгаси ким? Ҳаммаёқни расво қилибдику?» деб пича бақирибди-да, товуқларни ташқарига иргитибди...

Шоирбача товуқларни Комилжон аканинг дадасига қандай қилиб топшириб, жуфтакни ростлагани бизга қоронғи. Кечаси бир маҳалда шоир уйга кириб борса, дадалари: «Уғлим, шогирдларидан товук бериб юборган эканлар, ана, деворнинг тагида, бир хабар олиб қўйсинлар», — дебди. Комилжон ака девор тагига келса, 9 та она товук аллақачон «тинчиб» бўлган, хўроз эса, бир кўзини арағг очиб, «бизларни кимга ишониб топширган эдингиз, хўжайин» дегандай гийқиллаб жон беролмай ётган эмиш...

• • •

Қирғиз қўрғончалик Қодирберди домла Мансуров ҳам узоқ йиллар ўқитувчи, мактаб директори бўлиб ишлаб, туманда халқ таълими ривожига муносиб ҳисса қўшиб яшаб ўтганлардан. У вақтларда чўлда шולי кўп экилар ва табиийки юқори синф ўқувчилари домлаларнинг шолисига қарашгани ҳашарга бориб туришар экан. Бир куни мактабга «комиссия» келибди-ю директорнинг Х синфдаги дарсини кузатадиган бўлибди. Домла дарсга кириб одати бўйича «йўқлама»ни бошлабди.

— Аҳмедов?

— Бўриев?

— Ваҳобов?...

Шунда орқада ўтирадиган, дарсда ҳар замонда бир кўриниб қоладиган қоп-қора суяги бузуқ бола — Арслонбой шартта ўрнидан туриб дўриллоқ овоз билан дебди:

— Домла, шюлига бўлса мен ҳам чиқай...

Бола-бола эканда. Сирни очишга бир баҳя қолибдику?!

Бир куні райижроқўм йиғилишида мактабларнинг то-
залиги, қиш мавсумига тайёргарликнинг аҳволи муҳокама
қилиниб, 8-мактаб директори Мансуров домланинг ҳам
ҳисоби эшитилибди.

— Айтилганлар ҳаммаси тўғри, — дебди домла мулойим-
лик билан. — Синф хоналаримизнинг ярмида дераза ой-
налари синиқ ёки бутунлай йўқ. Мактаб ҳовлисида бола-
лар тўп тепиб синдиришган. Бунинг устига кўмир топсан-
гиз, мактабда қоровул штати йўқ бўлиб қолади, қоровул
бўлганда кўмир бўлмайди. Мактабимиз пешонасига бит-
тадан ортиқ фаррош ҳам битмаган. Буни, мана, Мишахон
акаминг ўзлари ҳам яхши билишади, — дебди у йиғилиш-
да қатнашаётган молня бўлми мудир Месуг Мамбетовга
ишора қилиб.

Домла «Мишахон акам» деганда «гурр» кулги кўтари-
либди.

Райижроқўм раиси Алижон ака Раҳимов ҳазил-ҳузилни
яхши кўрадиган одам эди.

— Ҳой, Миша, сен билан шунча йил бирга ишлаб, та-
тарларнинг эшони эканлигининг билмаган эканмана... —
дебди у.

Раиснинг гапидан сўнг ҳалиги кулги бира йўла қаҳқа-
ҳага айланибди...

* * *

Собиқ Иттифоқ даврида қайсидир байрам арафасида ту-
мандаги Ленин номли мактабга «юқоридан» комиссия кела-
диган бўлиб қолибди. Директор ҳаммани йиғиб ишни тақ-
симлаб берибди: ҳаммаёқ чиннидай тоза бўлиши керак.
Айниқса, мактабга кираверишда ўрнатилган Лениннинг ҳай-
калчаси шу баҳонада қайта таъмирланиши зарур. Бу ишга
мактаб завхози масъул қилиб бириктилибди. Завхоз ўз
навбатида буёқ топиб келиш учун шаҳарга отланибди ва
қоровулга «доҳий»нинг у ёқ-бу ёғини артиб, тозалаб ту-
ришини тайинлабди. Қоровул ҳам қўполроқ киши экан, эҳ-
тиётсизлик қилганми ёки... ишқилиб нима бўлганини биров
билмайди, астойдил уннаётса, бир маҳал ҳайкалнинг боши
узилиб ерга тушибди ва синиб кетибди. Кўринг-а, томо-
шани! Директор иш тепасида экан, ранги оқариб ҳушдан
кетаёзибди, қоровул ҳам қўрқиб кетганидан тили калмага
келмасмиш...

Ҳайриятки, завхоз тез орада келиб қолибди. Пўқни-йўн-
дирадиган «учар» йигитлар завхоз бўлиши бежиз эмасда

ўзиям. Шу тобда эртақлардаги ҳалоскор жиндан ҳам улуғроқ кўриниб кетибди директорнинг кўзига. У кезмаган ер қолмабди: кўни-қўшни мактаблару, қўшни туманларгача борибди, қўйингки йўлини қилибди-да!

Бир ердан Лениннинг калласини қарзга топиб келибди, рассом маҳалладоши бор экан унга «битта»га закускаси билан «эриб»ди ва ўзиям шерик бўлибди...

Хуллас, директор эрталаб ишга келса, Ленин супа устида қўлини олға чўзганича ярқираб турган эмиш. Кўп ўтмай «комиссия»лар ҳам келиб қолишибди ва ичкарига йўл олишибди. Лекин битта синчковни бор экан ичкарига кирмай ҳайкални атрофида айланиб туриб қолибди: у дам ҳайкалнинг бошига, дам фуражкани ғижимлаб турган қўлига қарармиш. Ниҳоят, у атрофидагиларга дебди:

— Халқ таълими соҳасида шунча йил ишлаб, иккита фуражкани бор Ленинни биринчи кўришим...

Шошганда «лаббай» топилмас деганларидек, синган бош тақир калла бўлиб, қарзга топиб келинган калла фуражкали экан. Азаматлар у ёқ-бу ёғига эътибор ҳам бермасдан «монтаж» қилиб ташлашган экан...

УЗИМИЗНИНГ ШЕРМАТ БУВА

«Янгикўрғон Афандис», деб ном олган дилкаш инсон Нетьматжон Шерматовни билмайдиган одам кам. Домланинг қизиқ-қизиқ саргузаштлари, латифаю аскиялари кўпчиликка хуш кайфият бағишлаган. Уни эшитганлар «Э, отасига раҳмат», дейишлари турган гап. Ҳақиқатдан ҳам унинг отасига раҳмат. Чунки барча фазилатлар унга отасидан ўтган.

Шермат бува янгикўрғонликлар донғини атрофга таратган ажойиб инсонлар сирасидан эди. Халқ орасида унинг соддалиги, ҳозиржавоблиги, қалби кенглиги ҳақида кўплаб ривоятлар юради. У Жийдали қишлоғида 86 ёшида вафот этган.

Қўйида Шермат бува ҳаётида юз берган айрим ҳангома-лар билан танишасиз.

«ҲАМИЛЖОНДАН БОШЛАЙВЕРАМИЗ-ДА»

Шермат бувалар давраси ниҳоятда серфайз ва шинаванда улфатлардан иборат эди. Улар бировни ғийбат қилишмас, аммо бир-бирига жуда қаттиқ ҳазил қилишарди. Ҳазил эса бегараз, фақат кулиш учун бўларди. Шу боис ҳеч кимга қаттиқ ботмасди.

Кўнлардан бирида улфатлар Ҳамил бува Йўлчиев хона-
донида тўпланишади. Ҳамил бува моддий жиҳатдан бақув-
ват эмасми, кўпинча улфатчилик чиқими ҳам унинг зимма-
сига тушар экан.

Бугунги ўтиришни ташкиллаш ҳаракатида у ҳадеганда
даврага келиб қўшилавермабди. Шунда улфатлардан бири
сўз бошлайди:

— Келинглар, бекор ўтирмасдан бирортасини «осиб» ўти-
райлик. Кимдан бошласак экан-а?

Шунда Шермат бува дебди:

— Узоққа бориб нима қилардик, ўзимизнинг Ҳамилжон-
дан бошлайверамиз-да.

«АЙБИМНИ СЎРАБ БЕРАСИЗ».

Шермат бува улфатлари учун жонини берарди. Айниқса,
бағдодлик Тўраҳон дадага эътиқоди чексиз эди. Ҳурмат юза-
сидан ёшидаги фарққа қарамасдан улар бир-бирларини
«ака» деб чақирарди.

Бир кун Шермат бува ясанган ҳолда шошилиб чиқаётган
экан олдига машина келиб тўхтабди. Қараса, машинада
Тўраҳон дада ўтирибдилар.

→ Ака, чиқинг машинага, бир айлантириб келаман.

Одатда буваги улфатлари чақиршиса «қаёққа», «нима
учун» деб сўраб ўтирмас экан. «хўп» дебди-ю машинага
ўтириб кетаверибди. Шу кетганича Ушга бориб кунни кеч-
киртириб келишибди. Дарвоза олдида машинадан тушаётиб
Шермат бува нима дебди дег:

— Ака, энди бирров уйга кириб, мени айбимни сўраб бера-
сиз. Чунки бугун хотинимни акаси ўтган. Сизни учратганда
шошиб таъзияга кетаётудим.

ЎЗИМНИ УКАМ

Бир кун улфатчиликка машҳур ҳофиз Камолиддин бува
Ҳамрақулов кечикиброқ келибди. Пайтдан фойдаланган ул-
фатлар уни «осиб» ўтиришган экан.

Одатдагидек улоқ Шермат бувада кетибди:

— Э, Камолми? У ўзи одам-подаммас, Бўлмаса. . .

Шу пайт эшик очилиб Камолиддин бува келиб қолибди.
Шермат бува ўзини йўқотмасдан дарров:

— Э-э, Камолиддин, ўзимни укам, келдингми-е, кел, ёним-
га ўтир, деб ёнидан жой кўрсатган экан.

ДАЛЛОЛЛИК

Шермат бува мол бозорида даллолчилик ҳам қилиб турарди. Иложи борича ҳар икки томонни куйдирмасликка ҳаракат қиларди-ю, молни мақташни ҳам келтириб юборарди.

Бир куни харидорга битта сигирни мақтаб кетибди:

— Олсангиз мана шунақа сигир оласиз-да. Ўзиям сигир-мисан-сигирда. Бир пақир сут беради-я. Енида тўрт ойлик бузоғи, яна қорнида ҳам олти ойлик боласи бор.

Мақтовдан эсанкираб қолган харидор пул санаб берганини билмай қолибди.

* * *

ОТАСИГА ҲАМ...

Шермат буванинг сал «гупиртириб» гапириш одати бор эди. Бир куни улфатларига мақтаниб қолибди.

— Қийинчилик йиллари десангиз, тузфурушлик қилиб юриб жуда бойиб кетдим. Шу ердан Ўзганга туз обориб сотардим. Пулим шундай кўпайиб кетдики, ўша жойдан бир аёлга уйланиб олдим. Қарасам пулим ортиб қоляпти. Бир йўла отамга ҳам битта хотин олиб келганман.

* * *

УРГИЛДИМ

Шермат бува Тўрахон дада билан машинада кетишаётган экан. Иттифоқо, у журнал муқовасидаги савлатдор кишининг рангли суратига тикилиб қолади ва ҳамроҳида қўрайди:

— Ака, бу киши ким бўладилар?

— Э, бу одамни билмайдиган одам бор эканми. У машҳур олим, академик, Шўро фанининг устунларидан бўлади. Наҳотки сиз танимасангиз?

— Шунақами. У одам нос чекадим?

— Йўғ-е, нималар деяпсиз?

— Самоварга чиқиб, ош-пош қилиб ейдими?

— Йўқ. Уларга мумкин эмас. — Қизиқмисиз?

Бир икки шунақа айтишувдан кейин Шермат бува тажаниланиб журнални ағдариб қўйибди ва дебди:

— Э, боринг-е, ўргилдим ўшанақа устундан.

МЕНИ КЎКНОРИМГА

Шерматбува жияни Шаробиддинни ўз ўғли қаторида яхши кўрарди. Шу боис унинг камолоти бувага қувонч бағишларди. Шаробиддин мактабни битирганда бир қувонди, олийгоҳни тугатганда яна бир. Айниқса у милицияга ишга кириб, БХСС бошлиғи бўлганда боши кўкка етди.

У пайтлар мунтазам кўкнори истеъмол қиладиган айрим шахсларга ўз эҳтиёжи учун 4-5 туп кўкнори экиб ўстиришга рухсат берилганди. Биннобарин, отахон чорбоғида ҳам шундай экинлардан оз-моз бўлиб турарди. Бошқалар олдида тили қисқ бўлмаслиги учун БХСС бошлиғи каттаси (Бувани шундай деб атарди)нинг кўкнорларини юлиб ташлабди.

Шунда бува Шаробиддинни ўртоқларига дермиш:

— Анали ўртоқларингга айтиб қўйинглар. Уни ўқиб катта бўлди, деб қувонсам, мени кўкноримга «катта» бўлган экан, номард.

ИЛОНДАН ҚУТҚАРИШ

Бир кун Шермат бува кўкнорининг кайфини суриб, вақти ниҳоятда чоғ ўтирган экан чуғур-чуғур қилиб набиралари келишиб қолибди. Бобо уларни эркалата-эркалата биттадан бодринг арчиб беради. Болалар тарқалишгач, отахон счинган жойига чалқанчасига ётади-ю, дод солиб юборади.

— Вой-дод, ким бор? Одам бўлсанг келавер. Мени балодан қутқаринглар. . .

Ҳай-ҳайлаганча ҳамма унинг тепасида йиғилишади.

— Ҳа-ҳа, ота, нима бўлди?

— Вой тезроқ қутқаринглар, баравар кўтаринглар. Кўлча илоннинг устига ётиб олдим. Бирор кор-қол бўлмай туриб, кўтариб олинглар.

Бола-чақалар қўрққанидан отани даст кўтарибдилару қотиб қолишибди. Не кўз билан кўрсинлар-ки, отахоннинг елкасига «шапка» қилиб арчилган бодринг пўчоғи ёпишиб қолган экан.

. . .

СЕНИКИ ҲАМ ТУҒРИ

Шермат бува ҳар қандай ихтилофни тинч йўл билан ҳал қилишни хоҳларди. Икки томонни яраштириш учун блгониям ишлатиш мумкин деган ҳадисга амал қиларди.

Бир кунн даврадагилар бир кишини ёмонлаб кетишган экан, бува таслиқлабди. Бир оздан сўнг гап айланиб ҳалиги одамни мақтай бошласа яна «тўғри», «тўғри», деб муносаба: билдирибди.

Буни кузатиб турган улфатлардан бири дебди:

— Шермат ака, бир одамни «осишса» ҳам тўғри дейсиз, мақтаса ҳам. Ахир биттасига «тўғри» денг-да.

Шунда Шермат бува:

— Сеники ҳам тўғри,—деган экан.

* * *

СЕН ИЛҲОМ БЕРМАСАНГ...

Бир кунн ўтиришга улфатлардан бири ўглини бошлаб келибди ва ўзи четда қолиб ўглини тўрига чиқариб юбори- шибди.

Буни «ҳазм» қилолмаган Шермат бува сўрайди:

— Фалончи, бу киши ким бўладилар.

— Уғлим, тақсир.

— Шунақамн, сендан тепага чиқиб кетганига отангмикин, деб ўйлабман.

— Ундаймасу, ҳар ҳолда илми бор, мулла-да, ака.

— Ахир, сен уни энасига илҳом бермасанг, қасрдан мулла бўларди,—дебди Шермат бува.

Жаббор тоға бир кунн...

МОЛИ ҲАЛОЛ

Жаббор тоға бир кунн тун яримда кўчадан келаётса уй- ларига яқин жойда нотаниш кимсалар бир бош қўйни ма- шинага чиқаролмай қийналиб туришган экан. Уларга ёрдам- лашиб юборибди. Оқсоқол эрталаб оғилхонага киради-ю, ҳанг-манг бўлиб қолади. Не кўз билан кўрсинки парвариш- лаб боқаётган бир бошгина бўғоз қўйи ўрнида йўқ. Кеч- қурун машинага юкланган қўй ўшалиги аниқ. Демак ўғ- рига қўш қўллаб...

Жаббор тоға участкавойга арз қилди. Текшир-текширлар бошланиб кетди. Ҳали бир-икки милиционер келиб ҳовли- дагиларни сўроқ қилган, ҳали тоғадан тушунтириш хати олган, ҳали милицияхонага чақиришган ва ҳоказо. Қўй- дан эса дарак йўқ.

Оворагарчиликлар жондан ўтган тоға аҳйри «Худо ҳайр бергурлар, мен тавба қилдим, қўй йўқотганим йўқ», дейишга тушди. Милиционерлар ҳам қайсар халқ бўлар экан.

— Йўқ, Сиз қўй йўқотгансиз, биз уни топишимиз керак.

Орадан икки-уч ой ўтгач, ўғри топилди. Қўй ҳам саломат экан. Уша жойда болалабди. Тоғанинг йўқолган қўйи эгасига уч бош бўлиб қайтиб келди.

Мана шундай содда эди бизнинг Жаббор тоға.

ЭҲТИЕТ ҚИЛСА ҲАМ

Жаббор тоға бир кунни пилла топширгани борибди. Ҳамма диққатчилик эса пиллани топширгандан кейин бошланибди. Пиллахона қишлоқдан олисроқ эмасми, қайтишга ҳеч улов топилмас эмиш.

Бечора тоға пилладан бўшаган чой яшигини кўтариб унга ялинибди, бунга ялинибди ҳеч ким аравасига чиқармасмиш. Унинг соддалигидан хабардор бир аравакаш ҳазил қилибди:

— Оқсоқол, яшигингиз бўш, дўқир-дўқир аравадан тўшиб қолиши мумкин. Агар ўзингиз ичига тушиб олиб маҳкам ушлаб кетсангиз, мен олиб кетаман.

Тоға дарров рози бўлибди. Аравага чиқиб аравакаш айтганидай ўтирибди. Яшикни икки четидан маҳкам ушлаб ўзи ҳам кўринмай кетаверибди. Ҳақиқатдан ҳам йўл шағал тўкилган ёмон йўл экан. От жонивор бир йўрғалаганда яшик икки-уч сакрабди-ю, ичида тоға билан йўлда тушиб қолган экан.

ЭССИЗГИНА

Жаббор тоға жуда содда эди. Аммо катта бригадага раҳбарлик қиларди. Қайси бир йили шу бригадани икки бўлиб юборишди. Ҳар икки жамоа мустақил ҳолда деҳқончиликка зеб беришарди.

Иттифоқо, йигим-теримда яккови бригада ҳам бир кунда йиллик режани 50 фонзиданга бажаришибди.

Шунда Жаббор тоға:

— Эссизгина, бригадани бўлиб юборишмаганида, бугун режани бажарган бўлар эканмиз, — дебди.

ШОШИЛГАНДА

Жаббор тоға маълумотнома олиш учун қишлоқ кенгашига борибди. Жамоа раиси ундан қарамоғида яшовчилар номини сўрабди. Тоға уйдагиларни бирма-бир санай бошлайди. Аксига олиб, энг кичик қизини номи ҳеч эсига келмасмиш.

Охири раисдан сўраб, билиб келиш учун уйига жўнабди. Уйга келиб хотинидан:

— Хотин, ҳалиги Малоҳатингни оти нимади? — деб сўрабди-ю, «Эҳ» деб пешонасига шаппатлаб қайтиб кетган экан.

МЕН УРДИМ

Жаббор тоға уйда ҳаёл суриб ўтирган экан кўчадан бақир-чақир товуш эшитилиб қолибди. Нима бўлдикин, деб кўчага чиқса, иккита одам муштлашяпти. Бир гуруҳи эса тамошабини бўлиб турибди.

Манзара тоғага ёқмабди. Аввал уларни ажратмоқчи бўлибди. Қулоқ солишмабди. Тоқати тоқ бўлган отахон уришаётганларни бирини қулоқкашлаб қўйиб юбормайдими? Бехосдан уни жон ерига мушт туширган экан, ҳалиги одам «шилқ» этиб йиқилди-ю, кўзи тепасига битиб ўздан кетди-қолди.

Ана энди тоғани ҳолини тасаввур қилинг. Одам ўлдириб қўйдим деб унда жон-пон қолмабди. Жон ҳолатида «ўлик»ни уқалаб, бетларига шаппатлай кетди. Бироздан сўнг ётган одам кўзини очиб, секингина «мени ким ўрди?» деб сўраган эди, тоға даст чўккалаб, «мен урдим, аканг айлангур, мен урдим» деб уни ўпиб, қучоғлаб кетди.

КЕТСА КЕТАР...

Бир пайтлар туманимизда Гайдаков деган саркотиб ишлаган дейишади. Ушанда Жаббор тоға колхоз идорасида қоровул бўлиб ишлар экан. Бир кун хўжаликни текшириш учун Гайдаков келиб қолибди-ю, уни меҳмон қилиш мақсадида раис қоровулга шўрва қилишни буюрибди.

Шўрва ҳадеганда пишавермасмиш, меҳмон эса кутинга тоқат қилмай кетиб қолибди. Раис фиғони чиқиб, айбдорни сўка кетибди.

Шунда тоға парво қилмасдан:

— Кўяверинг хўжайини, кетса-кетар, Гайдакўп, шўрва-хўрлар шайла кўп, деган экан.

ЙУЛИНИ ТОПИБ...

Жаббор тоға баъзан жуда топқир эди. Бир кун у қўйларини чорбоғ этагидаги ариқдан олиб ўтиб, колхоз ерида ўтлатмоқчи бўлибди. Қўй тушмагурларни эса ҳеч ариқдан ҳатлатиб бўлмасмиш. Бўйнига арқон солиб тортиб кўрибди бўлмабди. Тоғани фиғони фалакка чиқибди.

Шу пайт қалласига бир фикр келибди-ю, ўзи ҳам қуво-
ниб кетибди. Ҳовлида бўш ётган тоғорага ем солиб қўй-
ларга кўрсатган экан қўйлар уни кетидан юра бошлабди.
Бир муддат секинроқ юриб қўйларни эргаштирибди. Кейин
югурибди, қўйлар ҳам унинг кетидан чопа бошлабди. Тоға
шу тариқа ҳовлини айлангириб чопибди-да, ариқдан хат-
лаган экан, қўйлар ҳам дуп-дуп сакраб ўтганини билмай қо-
лишибди.

АНА ЭНДИ КЎРАВЕРИНГ

Жаббор тоғанинг телевизор билан унчалик иши йўқ эди.
Аммо нима бўлибди-ю, бир томоша туфайли унинг ишқи
ойнаи жаҳонга маҳкам боғланибди. У ҳам бўлса фигурали
учиш деса, тоға ҳар қандай юмушдан воз кечиб, телевизор-
ни ўнглаб томоша қиладиган одат чиқарибди.

Ҳатто улфатлар даврасида ош пишиб турган бўлса, уни
ташлаб келиб бу антиқа рақсларни томоша қилиб кетар экан.

Аммо унинг ярим яланғоч раққосани «еб қўйгудек» бўлиб
термулиши келинонимизни рашкни оловлантирибди. Бир
кунни тоға кўчадан келса, телевизор экранининг ярмидан
паст қисмига парда тутилгану, ёнида икки қўлини белига
тираб хотини турганмиш ва дермиш:

— Ана энди томошангизни кўраверинг!

ДЕҲҚОНОБОД ХАНДАЛАРИ

Деҳқонобод қишлоғининг номи янги. Аммо ўзи тумани-
миздаги энг қадимий қишлоқлардан. Октябрь инқилобига-
ча ва ундан кейинги даврларда у Шайхлар номи билан маш-
ҳур бўлган. Коллективлаштириш даврида бу ерда «Комин-
терн» деб номланган колхоз тузилганлиги учун қишлоқнинг
номи ҳам шундай атала бошлаган. Олтмишинчи йилларда
эса унга «Деҳқонобод» деб янги ном қўйилган.

Деҳқонобод қишлоғи ҳалқимизга кўплаб машҳур киши-
ларни етказиб берган. Ўзбек аскиячилигининг асосчиси Деҳ-
қон юзбоши, районимиз кўшиқчиларининг устози, катта ашу-
ла ва аския устаси Мамадали қори Отабоев, ҳассос санъат-
кор Икромиддин бува Ҳамдамов ҳамда бошқа кўплаб та-
лақтлар ана шу қишлоқда яшаб ижод этишган ва бир умрга
кишилар хотирасида сақланиб қолган.

Бу қишлоқда табиатан қизиқ, афандицамо одамлар ҳо-
• зир ҳам кўп. Машҳур қизиқчи Ҳожибой Тожибоев айтгани-
дек, уларнинг ўзлари қизиқ, ўзларидан сўзлари қизиқ. Шу-

нинг учун мен Деҳқонобод ҳангомаларидан айримларини ҳеч қандай бадий ишловсиз, муболагаларсиз, қандай содир бўлган бўлса шундайлигича сизнинг эътиборингизга ҳавола қилишга аҳд қилдим. Зеро, яхши гап яхши, қизиқ гап ундан ҳам яхши.

1. МЕН ИЧМАЙ УТИРИБМАН

Эски улфатлар йиғилишиб, чойхонада ош қилишди. Одатдагидек, ош олдидан шароб тўла пиёлалар даврани айлана бошлади. Навбат деҳқонободлик йигитга етиб келганда ҳазил қилиб, «Йўқ, мен ичмайман», деди. Косагул бегона эди. Буни чин деб тушуниб, унга қайта узатмай қўя қолди. Пиёлалар бир неча марта давра айлангандан сўнг томоғи қақраб кетган бечора деҳқонободлик ёнидаги сирдош улфатини секингина туртиб, унинг қулогига шивирлади:

— Анови бефаросат косагулингга айтиб қўй, мен ичмай ўтирибман.

2. БИР ҚАДАМ ҚАЙТ

Деҳқонободлик колхозчилар дала хирмонида чой ичишиб ўтиришарди. Шунда ўтирганлардан бир лофчироқ киши гап бошлаб қолди.

— Кеча мен мол бозорига борган эдим. Вой, ишонасизларми, узунлиги роса тўрт метр келадиган қўйнинг савдо бўлганини ўз кўзим билан кўрдим.

Бундай лофдан энсаси қотган бир йигит шартта ўридан турди-ю, катта-катта одимлаб тўрт қадам ташлади ва босиб ўтган масофага ишора қилиб деди. «Мана шунча узунликдаги қўй-а...»

Кутилмаган бу саволдан довдираб қолган бу лофчи ҳатосини тўғрилаш учун шоша-пиша деди:

— Бир қадам қайт.

3. КЕКСА ДАСТЕР

Еши ўтиброқ қолган деҳқонободлик бозор кунги ошдан олдин ичкари уйнинг жавонига яшириб қўйилган ароқдан киттак отиб олмоқчи бўлди. Аммо кап-катта бўлиб қолган қатор-қатор фарзандлари ва келинлари олдида бу жуда ноқулай эди. Шунинг учун у пайт пойлаб, қулай фурсат келганда ўзини ичкари уйга урди. Ичкарига кирса, аксига олгандай уйга сўкчак қилиниб, қурт солиб қўйилди. Нима қилишини билмай бироз тараддудланди. Нафс қурғур

ошқозонни қитиқлаб турибди. Ичида «нима бўлса бўлди», дея сўкчак остидан тўридаги жавон томонга эмаклаб кета бошлади.

Шу пайт барг кўтариб уйга кириб келган келин эмаклаб бораётган дадасини кўриб, ҳайрон ҳолда сўради:

— Не, дада сўкчак остида нима кияяпсиз?

— Бу уйда мендан бошқа қурт терадиган одам йўқ,—деди бемаврид таширдан жаҳли чикиб кетган деҳқонободлик ва тўкилиб қолган қуртларни шитоб билан тера бошлади.

4. Қ И З И Қ Ч И

Бир вақтлар «Фан-Фан Тюльфан» деб номланган кинокомедия жуда машҳур бўлган эди. Унинг қайси бир жойида бош қаҳрамон товуққа ўхшаб курк-курк қилиб, эмаклаганича товуқдонадан тухум олиб чиқиб ҳаммани кулдирарди. Буни ўзлаштириб олган деҳқонободлик қизиқчироқ йигит далада ҳунар кўрсатишни кўнглига тугиб қўйди.

Бир куни далада гўза чопиқ қидаётган колхозчи қизлар тутқатор салқинига дам олгани ўтдилар. Бу қулай имкониятдан фойдаланган деҳқонободлик йигит ҳамкасб қизларга таклиф қилди:

— Мен сизларга Фан-Фан Тюльфан бўлиб берайми?

— Майли-майли, жуда яхши бўларди,—дея чуғуллашди қизлар.

— Улар дам олишаётган жой яқинида жингиллар ўсиб ётар ва уларнинг шоҳлари бир-бирларига тегиб, ўзига ҳос гор ҳосил бўлганди, деҳқонободлик эмаклаганича курк-курк қилиб ўша гор остига кириб кетди ва иккита кесакни тухум сифатида олиб чиқди.

Қизлар қотиб-қотиб, думалашиб, бир-бирларини туртишиб кулишарди. Бундан яна ҳам руҳланган йигит ўша ҳунарини қайта-қайта такрорларди. Негадир қизларнинг кулгиси у гордан чиқаётганда эмас, балки кириб кетаётганда айниқса кучаярди.

— Илтимос, яна бир марта,—деган олқишлар йигитнинг руҳига руҳ қўшарди. «Роса боплаяпман шекилли», деб ўйларди у.

Қизларнинг хандон кулгулари бонсини у горга охириги марта эмаклайётганда пайқаб қолди. Кенг қилиб ўзбекча фасонда тикилган шимининг ови йиртилиб кетган экан.

Бечора йигит қизлар таркалишиб кетгунча гор ичида ўтиришга мажбур бўлди.

5. КАЛНИ КАЛ ДЕЙДИ-ДА

Бир деҳқонободлик йигит қишлоқ советига раис эди. Унинг қабул кунида бир келин билан унинг онаси арз билан келди.

— Хўш, нима арз билан келдиларинг,—сўради раис.

— Эрининг дастидан қизимга кун йўқ,—бобиллай кетди кампир. —У деса ҳам пакана деб камситади, бу деса ҳам Қизим бечора турса ҳам пакана эмиш, ўтирса ҳам пакана эмиш.

Раис эътибор бериб қараса онаси ҳам, қизи ҳам бўйи паст, пакана экан. «Бу ерда қарши ҳужум зарур», кўнглидан ўтказди у ва бошидаги шилляпасини ечиб, бошининг тепакал қисмига ишора қилиб деди:

— Мана, нима эканман?—Ҳақиқатдан ҳам раиснинг няғи тепасидан орқа бўйнигача яп-ялтироқ бет эди.

— Сочингиз озроқ экан,—деди кампир, раисни «кал экансиз», дейишга тили бормай.

— Йўқ, сочим оз эмас, мен ростмана калман,—деди раис.

— Мен ҳақиқатдан кал бўлганимдан кейин ким бўлса ҳам кал дейди-да. Ахир қизингиз ҳақиқатдан ҳам пакана бўлса кувингиз новча деб уришинми?!

Кампир нима дейишини билмай жим қолди.

6. КАСАЛ ҚУРИШ

Уч-тўрт деҳқонободлик йигитлар инфарктдек оғир хасталикдан эндигина оёққа турган касалнинг ҳовлисига уни кўргани боришди. У одам маҳалладаги обрў-эътиборли, ёши улуф кишилардан бири эди.

Касал кўргани борган деҳқонободлик йигитлардан бири ширакайф эди. Ҳеч кимга гал бермай гапира кетди.

— Шу акахон, бирор беморни кўраман деб кўнгилладингизми, шуни албатта амалга ошириш керак экан,—касалга қараб гапини маъқуллатарди у. —Мана шу ён қўшинингиз фалончи бувам узоқ касал ётди. Ана кўраман, мана кўраман билан ҳеч вақт ажрата олмадим. У киши оламдан ўтиб кетди. Бу томондаги қўшинингиз пистончи бувам ҳам касал бўлиб кам ётмади. У киши қадрдон дўстимизнинг отаси ҳам эди. Ҳа, деб пайсалга солаверганимдан у киши ҳам фоний дунёни тарк этиб кетдилар. Сизни ҳам оғир касал деб эшитган эдим. Шунинг учун бугуноқ кўриб қўйишга аҳд қилдим. Мана, уйингизда ўтирибмиз.

Ширакайф ўртоқлари тушурган қовундан лол бўлиб, оғир сукутда қолган деҳқонободлик йигитлар олдиларига солинган дастурхон попигини ўйнашдан бошқа ишга ўта олмас эдилар.

7. АЪЛО СИФАТ

Деҳқонободлик бир киши ўта йиғиштиримли ва майда-чуйдачи эди. Ҳатто у томорқага экилган экинлар орасини ҳам ҳар куни супириб турмаса кўнгли ўрнига тушмасди. Босиб қўйилган гўзапоя гарамининг четларини қайчи билан қийиб, текислаб чиқишини айтмаса ҳам бўлади. Ҳатто оғил-хонадаги гўнг ичига аралашиб кетган сомонларни ҳам бир доналаб, қўл билан териб оларди.

Қай бир куни уни чақириб борган ўртоғи яна бир марта лол қолди. У ўзи кетмон билан чопаётган ернинг ўртасида сигарет чекиб, ёнбошлаб ётарди. Не кўз билан кўрсинки, йиғиштиримлилилик балосига гирифтор бўлган ўртоғи сигарет кулини хрустал кулдонга туширарди.

8. БЕМИННАТ ДАСТЕР

Деҳқонободлик ўша йиғиштиримли киши меҳмонда ўтирса, дастурхонга қўйилган майизнинг чўплари унинг гашига тегар экан. Шунинг учун у суҳбат асносида ўзи ҳам сезмаган ҳолда ликопчадаги майиз чўпларини бандидан жудо қилиб, уни какалагандай қилиб қўяр экан.

Ростми, ёлғонми, Деҳқонободда шундай гап тарқалган. Бир-икки қоп майиз тозалатишни истаган одам ўша кишини меҳмонга айтармиш. Шуниси аниқки, мезбонга ликопчани тез-тез алмаштириб туришдан бошқа юмуш қолмайди.

9. ПУПИШАКНИ БАҲОСИ

Деҳқонободлик ўз бригадирининг жиззақлигини, арзимаган нарсага ҳам лов этиб ёниб кетишини ёқтирмас эди. Шу сабабли бригадирнинг жаҳли чиққан маҳалда уни баттар ловуллаштишни яхши кўрарди.

Бир куни бригадир хирмонда арзимаган нарсага жағибийрони чиқиб, колхозчи аёлларга бақира бошлади. Шунда ҳалиги киши шошилиб бригадирнинг олдига борди ва 3 сўм қарз бериб туришини сўради. Бемаҳалда бўлган илтимосдан баттар тутоқиб кетган бригадир жаҳл билан пулни узатар эқан сўради:

— Шу пайтда пулни нима қиласиз?

Деҳқонободлик пулни шошилмасдан чўнтагига солдида, узоқдаги катта марвартакни кўрсатиб деди:

— Ҳов анови марвартакни кўряписизми? Ушанинг учинчи каллагига пўпишак бола очган. Менга берган пулингни эвазига ўша жойдан учта полапонни олаверинг.

Бу жавобдан баттар жаҳлланиб, учиб кетай деган бригадир бсиктиёр қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборди.

Х У М П А Р

Деҳқонободлик мулла бувадан бир ҳамқишлоғи сўраб қолди:

— Мулла ака, одамлар хумпар деб сўкишади. Бу нима дегани?

— Ҳе, қизиқ экансан-ку, фалончи. Шунинг ҳам билмайсанми? Бир токчага иккита хумни ёнма-ён қилиб қўйса хумпар бўлади-да.

ФАРОСАТСИЗЛИК

Деҳқонободлик кекса мулла бува хуфтон намозидан кеч қолишдан қўрқиб жадаллик билан масжид томон борарди. Бир бефаросатроқ ҳамқишлоғи уни йўлда тўхтатиб, узоқ ҳол-аҳвол сўрагани етмагандай яна савол берди.

— Ҳа, мулла ака, қаерга шошиляписиз?

Ҳамқишлоғининг фаросатсизлигидан энсаси қотган мулла бува жаҳл билан гапирганича йўлида давом этди: «Югуриб биллиб келайчи, бугунги кинонинг номи нима экан».

ХҲЖАЙИН ХОТИНИМ-ДА

Деҳқонободлик қассобхонага борди ва сотувчига деди: «Икки кило гўшдан тортинг», ва қўшиб қўйди: «Хўжайин тайинлаб юборди, гўштни яхшилаб бераркансиз».

Қассоб қоғозга маҳорат билан чиройли ўралган гўштни табассум билан узатар экан, астагина сўради:

— Қайси хўжайин тайинлаб юбордилар, биллиб қўяйлик.

— Қайси хўжайин бўларди, хотиним-да. Бизда ўшандан бошқа хўжайин йўқ.

КИТОБЛАРДА БОР ЭКАН.

Жамоа хўжалиги бошқарувида ишлайдиган деҳқонободлик каттаконлардан бири қишлоқ хўжалик олийгоҳида сиртдан ўқирди. Ўз-ўзидан маълумки, сиртқичилар имтиҳон ва зачётлардан асосан «келишув» асосида ўтишади. Уша деҳқонободлик киши бир кунинг ётоқда бекор ётавернишдан зери-

киб, дарсликлардан бирини варақлай бошлади. Бир-икки жойидан ўқиб кўрди ва янги бир нарса ихтиро қилгандай мамнуният билан деди:

— Боласи тушмагурларей! Иштиҳонларда қаердан ҳам булбулдек сайрайверади десам, ҳаммаси китобларда бор экан.

ИЛМИ ҒОВЛАГАН

Деҳқонободлик домла ҳунар билим юртларидан бирида ўз соҳаси бўлмасада, фалакнинг гардиши билан этика-эстетика фанидан дарс бера бошлади.

— Болаларнинг дарсимга қизиқиши мисли кўрилмаган даражада ортиб борапти,—мақтана кетди домла ўтиришлардан бирида. —Чунки мен бутун маҳоратим билан уларни лол қилиб қўйяпман. Бошқа дарсларга кирмай ташқарида ўйнаб юрадиган ўқувчилар ҳам менинг дарсимда юз фоиз ҳозир бўлишади.

Домланинг мақтанчоқлиги авж пардасига чиққанда бу гаплардан энасаси қотиб ўтирган улфатларидан бири сўраб қолди:

— Домла, ўзи этика-эстетика деган сўзларнинг маъноси нима экан?

Кутилмаган саволдан гангиб қолган деҳқонободлик домла бир оз ўйланиб турди-да жаҳл билан деди:

— Уша сўзларнинг маъносини билмайман-у, ammo дарсларни қотириб кўяман.

ҲАЛОЛЛАБ ОЛИШ

Уйда қурилиш қилаётган деҳқонободликка озгина ёғоч етмай қолди. У ўртоқларини йиғиб кечқурун колхознинг даладаги терагидан икки туп кесиб келди ва уйига ҳар хил йўллар билан маҳкамлаб, бутунлигича экиб қўйди. Эрталаб дурадгор қўшниси уста бувани чақирди ва катта аррасини бериб туришини илтимос қилди:

— Ҳа, қўшни, катта аррани нима қиласиз?—ҳайрон бўлиб сўради уста бува.

— Анави теракларимни кесиб олмоқчи эдим,—деди кўли билан девор ортида кўриниб турган икки туп теракка ишора қилиб.

Уста бува қўққисдан бинога келиб қолган теракларга ҳайрон боққанича уйига кириб кетди ва аррани олиб чиқар экан деди:

— Қўшни, шў ёшга кириб, худо ҳақи шу иккала терагингизга кўзим тушмаган экан.

ҲОМИЛАДОР АРОҚ

Деҳқонободлик улфатларнинг ўтиришида бир шиша ароқ ортиб қолган эди. Орадан бир неча кун ўтгач улфатлар бу воқеани эслаб қолишди ва ўша ароқни ичиб келиш мақсадида дўстларини чақириб келишди.

— Дўстим, ўша кунни ортиб қолган ароқ ҳомиладор эди,— уйдан чиққан дўстига гап котди улфатлардан бири,— Ҳозиргача кўпайнишиб қолган бўлса керак, шуни ичиб кетгани келяпмиз.

Гап нимадалигини тез тушуниб етган зукко деҳқонободлик деди:

— Ҳа, ҳақиқатдан ҳам ўша кунни ортиб қолган ароқ ҳомиладор экан. Бечора кечагина туға олмай оламдан ўтди.

ГУНАЖИН ҚУЛЛУҚ БУЛСИН

Деҳқонободлик эрка йингит хўжалик ишлари билан сира шуғулланмас, ҳатто уйда қанақа ҳайвонлар борлигини ҳам билмас эди. Бир кунни отаси унга деди:

— Уғлим, эрталаб барвақт тургин. Мол бозорига бориб гунажин олиб келамиз.

— Ўзингиз олиб келавering, мен бормамай,— деди тантиқ ўғил.

Нима бўлди-ю шу кунни отаси ҳам бозорга бора олмади ва гунажин ҳам олинмай қолди. Кун ёйилганда ўрнидан турган ўғил оғил томонга ўтса, айвонда бир гунажин боғловли турибди. У ердан қайтгач, чой ичиб ўтирган отасига деди.

— Гунажин қуллуқ бўлсин, ота.

Ўз уйдаги ҳайвонларга ҳам бирор марта эътибор билан қарамаган ўғилнинг бу гапидан аччиқланган ота жаҳл билан деди:

— Ўзининг бузогини ўзи танимаслик ўзларига қуллуқ бўлсин, ўғлим!

БОЛА БОЛА ЭКАН-ДА

Деҳқонободлик бир киши ишга отланаётиб, 6-7 ёшлардаги ўғилчасига тайинлади:

— Уғлим, уйда бугун фақат ўзинг қоляпсан. Кечгача мол-қўйларга қараб туриш сенга вазифа.

— Хўп бўлади, дадажон.

Кечга томон ишдан қайтган ота ўғлини ҳайвонлар тўра-
диган бостирма ёнидан топди. У катта ёнғоқ остидаги
эски тўшакда қўлларини нягига тираганича молларга қараб
ётарди.

— Яшанг ўғлим,—деди ота уни рағбатлантириб,—ишқн-
либ тушликда ҳайвонларга ўт-сув бериш эсингиздан чиқма-
димми?

— Ўт, сув беришни менга айтганингиз йўқ-ку!

* * *

Деҳқонободлик бир улфат йиғит ўртоқлари билан кўп
бахеланар ва «шарт бойлашганда» аксарият ҳолларда ют-
қазиб қўяркан. Бир куни ҳовлисидаги валишнинг тагида
сўрида улфатлар билан ичишиб ўтириб мақтаниб қолибди:

— Худонинг қудрати билан мана шу узумнинг мевасига
гап йўқ. Томдан ошиб қўшни томонга ўтиб кетган новда-
ларда ҳам бошлар осилиб ётаверади. Агар ишонмасаларинг...

Хулди шу маҳал ошхонага кириб кетаётган хотини гапни
эшитиб қолибди ва дебди:

— Ҳой, даласи, тагин шарт бойлашиб юрманг, ютқазиб
қўясиз, Ўзингиз билмайсиз, сиз айтган узун зангларин қир-
қиб калта қилиб қўйганман.

* * *

КУПАЙГИН ДЕСАНГ КУПАЯДИ.

Мамасоли бува ижроқўм бўлиб юрган кезларда дала ай-
ланиб дала шийпонига тушда етиб келибди. Узоқдан бри-
гадир ўрнидан туриб ошпазга ниманидир уқтирганини, ош-
паз қайнаб турган қумғондаги сувни қозонга қуяётганини
сезибди-ю билдирмасдан шийпондаги колхозчилар билан
бирма-бир сўрашиб тўрига чиқиб ўтирибди.

— Мамасоли бува,—дебди бригадир,—шўрвани таги қо-
лувди, ярим коса шўрва қуйиб келсинми?

— Майли,—дебди бува.

Ошпаз бир коса шўрва келтириб берибди. Мамасоли
бува коса қирғоғига ёпишиб қолган пиёзни бармоғи билан
косага киритар экан дебди:

— Ўяява шўрва ажойиб овқатда, кўпайгин-кўпайгин де-
санг кўпаяди, озайгин-озайгин десанг озаяди. Меҳмон кечи-

киб келса, қумғондаги сувдан қўйиб бир бош пиез ташлаб юборсанг, қарабсанки овқат тайёр, қани олди.

Утирганлар буванинг зукко ҳазилидан гурр кулишиб юборишибди.

• • •

ШУ ОШАМ КАТТАМИ?

Мамасоли бува даврининг зукко одамлари—Қўқон бува ва Вали бувалар билан ҳарпана еяр эканлар. Оғир даврлар, уч кишилик ош тайёрлаш ҳам ўзинча бўлавермас экан. Машаққат билан тайёрланган ошни эндигина сузиб келиб гўшт тўғралаётган пайтда Маҳкам сурбет кириб келибди.

— Қаранг-га, қайнонам хўп суяр эканми? Ош пишганда етиб келибман-а, деб қўлини ювиб келар экан-у, қани олинглар деб кафтидаги болалар ўйнайдиган каптокдек келадиган ошни лунжига тиқар экан. Икки-уч ошамдан сўнг жўралар бўш товоққа тикилиб қолавернишар эканлар. Бу ҳол ҳадеб такрорланавергач, Қўқон буво Мамасоли бувага қараб бир иложини қилгин, дебди. Мамасоли бува ўйлаб-ўйлаб шундай дебди:

— Вали полвон, агар Маҳкам сурбет яна келса, ош олаётган қўлимни босиб туриб:

— Мамасоли ака, мунча ошни катта оласиз, дейсан, Қолганини менга қўйиб бер.

Эртасига тушда ош сузилган пайтда Маҳкам сурбет кириб келибди.

Ошни «олинг-олинг» билан олишаётган пайтда Вали бува Мамасоли бува қўли кафтини босиб;

— Мунча ошни катта оласиз?—дебди.

— Шу ошам каттами,—дебди қўлидаги ошни кўрсатиб,— ҳе ўша катта олганини уйи куйсин. Мана қараб тургин Вали полвон, мана, мана, мана-шўя, манашу ошам каттами? Қўқон полвон ўзинг айтгин, ҳе ўша бировларни ризқини қиркиб катта олган одамни қўлига чипқон чиқсин. Катта эмиша, манашу каттами-а, Қўқон полвон, манашу-я, ҳе ўша катта олгани. . .

Шу, шу Маҳкам сурбет келмай қўйиб учовлон улфатчилиги ширин давом этибди.

ГАП СУВИДА

Мамасоли бува Бувайда депарасида энг машхур чойхўрлардан ҳисобланарди. Қўшниси Пўллош бува меҳнаткаш, дилкаш, ҳар нарсага ишонадиган соддадил одамлардан эди. Қўшнилар уйлари олдидаги ҳовуз атрофида ўсган тол сояси остида чой ичиб ўтиришиб гурунглашишни ёқтиришарди. Бир кунни гапдан гап чиқиб Пўллош бува ҳеч қаерда Мамасоли бува тайёрлаган чойдек лаззатли чойни ичмаганини айтиб, мумкин бўлса, шу сирдан воқиф қилишни илтимос қилибди.

— Бунинг сирини сувда,—дебди айёрона кўзларини қисиб,—кечирасиз-у сувни қаердан оласизлар?

— Манашу сувдан,—дебди Пўллош бува, манашу ҳовуздан оламиз-да!

— Қаеридан?

— Хў, ўша пайманчакдан.

— Э, бўлмабди, бизни кампир ҳу, катта толни тагидаги томири чиқиб турган жойдан қўлини тикиб ярим газ пастдан олади, иннайкейин чойни ширин бўлади-да.

Пўллош бува бу гапга ишониб кампирини Турсунхолани койиб, шу ердан сув олиб чой дамлашни сўрабди. Эртасига ҳовуз бўйида барибир чой бемаза эканлигини айтиб койинибди.

— Кечирасиз-у Пўллош ака, чойни қайси дўкондан оласиз?

— Ҳа, шу ўзимизни қишлоқдаги дўкондан оламиз-да.

— Чойни териб кўйган жойидан оласизми ёки яшиқданми?

— Гоҳида ундай, гоҳида бундай.

— Ҳа-а, ана айб қаерда экан,—дебди Мамасоли бува,—бизга чойни яшиқни ўртасидан беради, ана шунинг учун чой ширин бўлади-да.

Эртасига Пўллош бува дўкон мудирига доимо бемаза чой беришини айтиб, яшиқ ўртасидан олиб беришни сўрабди.

Эртасига ҳовуз бўйида барибир чой таъми ўзгармаганлигидан нолибди.

Мамасоли бува кампирини дамлаб чиққан чойнакка ярим ўгирилиб тери халтачадан 95-чойдан кафтинини тўлдириб солиб қайтарайтган экан Пўллош бува фахмлаб қолиб, э, гап буёқда эканда деса, Мамасоли бува кулимсираб:

— Пўллош бува, чойни кўпроқ солса чой чиқади-да,—дебди.

Икковлон хандон отиб кулиб юборишибди.

ҚАНИ, ОЛИБ БЕРИНГ!

Мамасоли бува гаплар тузилишига эътибор берадиган одам эди. Бир кўни меҳмон бўлиб борган жойда оғайнилари дастурхонга илтифот қилишиб:

— Қани, Мамасоли ака, анови меза-чевалардан олиб берсинлар,— дейишибди.

Мамасоли бува дарров бир карч қовун олиб, мулозамаг қилган оғайнисига узатибди.

— Ширинликлардан олиб беринг,— дебди иккинчи оғайниси.

Мамасоли бува дарров ширинликлар солинган тақсимчани олиб таклиф қилган жўрасига тутибди.

— Узингиз ҳам еб ўтиринг,— дебди учинчи оғайниси.

— Бу бошқа гап,— дебди Мамасоли бува. Олиб беринг дедиларинг олиб узатдим, ейишга таклиф қилдиларинг жоним билан қабул қиламан,— дебди-ю қовун солинган патнусини олдига тортибди.

• • •

АЛЛО, ҚУВУР!

— Алло! Суннатилла Сатимовичмилар? Ассалому алайкум, кечирасиз, бир муаммонинг иложини тополмагач, кўнгироқ қиялман, яна бир бор узр. «Гапни қисқа қилинг, шошилялман» дейсизми? Ҳозир, ҳозир. . . қимматли вақтингизни олганим учун узр. Суннатилла Сатимович! Гап шуки, ҳозиргина бир гуруҳ ўртоқлар келишиб, йўл ўртасига тушиб қолган синиқ бетон қувурни олиб ташлашни илтимос қилдилар. Билмадим, бирор ташкилот атайлаб қолдириб кетганмикин ёки тушиб қолганими, шунни аниқлаб, кейин олиб ташласакмикин? «Сўраб кўрай, кейин кўнгироқ қиламан» дейсизми? Хўп, хўп. . .

Эрмат Пирматович авайлаб телефон дастагини жойинг қўяр экан, икки кафтини бир-бирига ишқаб, пастки лабини тишлаганича ним табассум билан дастакка тикилиб турди Сўнг шикоят билан келганларга ўгирилиб, қўлларини икки ёққа ташлади-да, «Иложини йўқ, кутинглар!» деди.

Ўз ўрнида Суннатилла Сатимович ҳам шошилиш равишида бўлим бошлиғига, бўлим бошлиғи идора бошлиғига, идора бошлиғи туман бошлиғига, туман бошлиғи ўз бошлиғи

қўнғиреқ қилиб, йўлда тушиб ётган қувурни олиб ташлаш керакми, йўқми деган саволни кўндаланг қилдилар.

Катта бошлиқ ҳам ўз ўрнида туман бошлиғига, туман бошлиғи идора бошлиғига, идора бошлиғи бўлим бошлиғига, бўлим бошлиғи Суннатилло Сатимовичга, у эса Эрмат Пирматовичга телефон қилиб, «Тушиб қолган қувур бизнинг туман ҳудудидами ёки қўшни туман ҳудудидами, тезлик билан аниқлансин!»—деди.

Эрмат Пирматович дарҳол ёнига уч-тўрт кишини олиб, шуни аниқладики, тушиб қолган қувур қўшни туман ҳудудидан ўн тўрт қадам берда экан.

Эрмат Пирматович «комиссиялар» билан қайтиб келиб яна телефонга ёпишди. Кетма-кет «жазава»га тушган телефонлар «Қувур ўз ҳудудимизда экан» деган хабарни бир зумда «юқори»гача етказди. Орадан бир неча дақиқа ўтгач, «юқори»дан «қўйи»га қараб яна телефонлар жаранг-жўрунги бошланди. Дарҳол қувурни тушириб қолдирган айбдорни топиш, транспортлар ҳаракатига ҳалал бераётган қувурни олдириб ташлаш ва иккинчи маротаба бундай хатоликка йўл қўймаслик, шу билан бирга доимо ҳушёр бўлиш кераклиги ҳақида кўрсатма берилди.

Эрмат Пирматович ўз ёрдамчиси билан зумда қувур тушиб ётган жойга етиб келди. Во, ажаб! Қувур йўқ. Қоровул Ҳамдам бобо уч-тўрт киши билан қувурни йўл четига думалатиб қўйиб тўннинг барига қўлини артар экан, «Беъманилик» деди.

Эрмат Пирматович қоровулнинг «беъманилик» сўзини Суннатилло Сатимовичга, у эса бўлим бошлиғига, бўлим бошлиғи идора бошлиғига, идора бошлиғи туман бошлиғига, туман бошлиғи ўз бошлиғига етказдимми, йўқми, биз билмаймиз. Лекин бадбахт қувур кўшни туман ҳудудига ўтиб қолганлиги ҳақидаги ҳушхабар телефон сымлари бўйлаб уча бошлаганидан хабардормиз.

Янгиқўрғонлик аскиячилар Уктамжон Юсупов, Абдуллажон Турдалиев ҳамда қоратепалик аскиячи Саминжон Расулов айтишган пайровдан намуна.

МУЧАЛ ПАЙРОВИ

1. Уктамжон: Саминжон, Сиз ўзингиз жуда ақлли, эсли-хушли йигитсиз-у, аммо битта камчилигингиз бор. Бирон фойдали иш билан шуғулланмайсиз. Мана ҳозиргача «Сичқон»га ўхшаб текин томоқсиз.

2. Саминжон: Уктам ака, менга асло бундай деб айб қўйманг. Бу иш ҳаммани кўлидан келавермайди. Ҳозирги даврда ишбилармон бўлмасам, Сизга ўхшаб «Мол» бўлиб қолайми?

3. Абдуллажон: Саминжон, мана Уктам акангизни қаранг. Узи кичкина бўлгани билан юраги жуда бутун, учраган «Илвасин»га «Йўлбарс»дек ташланади.

4. Уктамжон: Абдуллажон, мен Сиз ўйлагандек учраган нарасага ташланмайман, Айбингиз борга ўхшайди. Мени кўрганда «Қуён» бўлиб кетасиз.

5. Саминжон: Уктамжон акамни шу гапларига қўшиламан. «Қуён» бўлиб қочганида юрак олдириб қўйганми дейман, бир ой бурун кўрганимда Абдуллажон акам «Балиқ»дек бўлиб юрган эди.

6. Абдуллажон: Сиз мени «Балиқ»дек бўлиб юрган ҳолатимни кўргансиз. Саминжон, ҳозир соғлигим анча яхши бўлиб қолди. Сиз ҳам кўча-кўйга чиқинг, уйингизда ётаберманг «Илон»га ўхшаб.

7. Уктамжон: Абдуллажон, Саминжон уйда кулча бўлиб ётгани ҳам маъқул, Сиз билан биз Гузар ерни одамларимиз. Саминжон бизга «От» миниб ҳам етолмайди.

8. Саминжон: Мана, Уктам акамни кўринг, қачон қарасам чойхонада дўстлар даврасида ўтириб айшу-ишрат қилмоқда. Кўриб ёқамни ушладим, наҳотки айниб кетса, илгарини «Қўй»дек ювош эди.

9. Уктамжон: Саминжон, мен Сиз ўйлагандек ичувчи эмасман. Эс-ҳушим жойида, диёнатли одамман. Сиз ўзингиз одамга қўшилмайсиз. Иккита одам билан гаплашиб қолсангиз бировга гап бермайсиз, «Мэймун»га ўхшаб.

10. Абдуллажон: Икковларинг ҳам бир-бирларингизни камчиликларингизни айтиб, танқид қилаяпсизлар. Мана Уктам акангиз кўча-кўйда катта гапираверади. Аммо зиёли киши-

лар даврасига қўшилиб қолса, писиб кетади «Товуқ»қа ўхшаб.

11. Уктамжон: Абдуллажон, менга бундай гапни айтмасангиз бўларди, мен мустақил дидримизни равнақи йўлида «Қўй», «Мол» боқиб жамиятга фойда келтиряпман. Сиз-чи, ёшингиз 60 га етиб қолган бўлса ҳам, бирон жойда ёлчи-тиб ишламайсиз. Ишга киринг, сакиллаб юраверманг «Ит»га ўхшаб.

12. Саминжон: Келинлар ҳадеб бир-бирларимизни камчилигимизни айтиб шахсиятимизга тегмайлик. Бирон фойдали иш билан шуғулланайлик. Мен боғдорчилик билан шуғулланаяпман. Иккалангиз ўзингизга муносиб иш топинг. Бекор ётаверманглар «Тўнғиз»га ўхшаб.

Кунлардан бир кун

ЎЗБЕКНИНГ УЛУҒЛИГИ.

Мумтоз қўшиқчилигимизнинг пирларидан бири, машур ҳофиз ва ҳозиржавоб сўз устаси Мамадали қори Отабоев бениҳоя дилкаш, қувноқ ва айни чоғда фарзандларига ўта меҳрибон бўлган экан. 50-йилларнинг охирларида ўртанча ўғилларининг тиш оғриғидан чеккан азобига чидай олмасдан «Юр-эй» деб Қўқонга йўл олибдилар. У пайтлар улов кам. Чорсуга амаллаб етиб олган ҳофиз шаҳар марказидаги тиш дўхтирига бориш учун эндигина расм бўлиб бораётган икки эшикли «пассажир»нинг олдинги эшигидан ичкарига кирибдилар. Кузатиб турганми, билмадим, қори бува ўриндиққа ўтириб-ўтирмасларидан «пассажир»нинг орқа томонидан бир киши «Ёввойи чоргоҳ»нинг авжини бошлаб юборади:

«Мен ташнаман висолингга, сан, ёр, қайдасан?» Автобустадаги 30 га яқин одам «гур» этиб орқага қарайди. Эндигина жўнашга ҳозирланган ҳайдовчи ҳам моторни ўчириб, астойдил орқага қараб «ўрнашиб» олади. Қори бува ҳозиржавоб эмасми, дарров «илиб» кетадилар:

«Кўнгилдаги дарду гаминг агёрга айтасан...»

Энди одамлар «гурр» этиб олдинга қарайдилар.

Орқадаги ҳофиз:

«Ўтлик шаробини бериб кўйдурса, қайтасан?» деганларида одамлар қори бувага қарайдилар:

«Ғурбаткашида куллара, эй дилкушо, келинг,

Вақти нёдатин сўраб, кулбам кушо, келинг.»

Қори бува шу байтни айтиб қўшиқ авжини якунлайдилар. Одамлар ҳар икки ҳофизни олқишлайди, ҳофизлар бир-бирига кучоқ очиб борадилар. Шуниси қизиқки, қори бува, кейин айтишларича, ўша ҳофизни илгари кўрмаган, таниммаган эканлар. Нотаниш одамнинг қори бува ижросида Хазиний шеърлари билан айтадиган «Еввойи чоргоҳ»ни эшитганлиги, қолаверса, ушбу қўшиқнинг вазиятга ниҳоятда мос тушганлиги (нотаниш одам қори буваларни кўрмоққа орзуманд эканлар) қори бувани гоаят тўлқинлантирган. Икки ҳофиз қўлтиқлашиб «пассажир»дан тушадилар. Яна бир гап: қўшиққа, шеърятга ошнолик ота мерос эмасми, ўртанча ўғилнинг тиш огриғи шу ернинг ўзидаёқ тақа-тақ тўхтайтиди. Балки бу—шу қўшиқнинг илоҳий кучидир, лекин ўзбекнинг улуглиги, меҳру оқибати, юксак маънавияти шунда намоён бўлмаганми!!

МАШҲУР АДИБНИНГ ДОМЛАСИ

Езувчи Абдулла Қаҳҳорни билмайдиган, унинг асарларини севиб мутолаа қилмайдиган одам кам топилади. Лекин ҳамма ҳам таниқли адибнинг болалик даври туманимизда ўтгани, унинг оққўрғонлик Муҳаммаджон қори домлада таҳсил олганини билавермайди.

Муҳаммаджон қори домла гоаят ўқиминшли ва доно киши бўлган экан. Уни шахсан таниган ва муборак суҳбатларидан баҳраманд бўлган отахон журналист Қаюмжон ака Турсунов ҳикоя қилиб берган қуйидаги икки воқеа ул муҳтарам зотнинг улуг фазилатлари ҳақидадир.

Ҳикояларни Собиржон Отабоев қоғозга туширган.

• • • ХУДОГА ШУКР

Муҳаммаджон қори жума намози ўқиш учун Қўқон жомеъ масжидига борган экан. Икки-уч безори унинг йўлини тўсишибди. Улардан бири атайлаб домлани, елкаси билан уриб, туртиб кетибди. Шунда домла ҳафа бўлиш ўрнига «Э, худога шукр» дебди.

Безорининг аччиғи чиқиб, унинг ёқасидан олибдида «Нега мен сени урсам, худога шукр дейсан», дея ўдагайлабди.

Шунда домла:

— Мени худонинг олдида қандайдир гуноҳим бўлса керакки, сизларни рўбарў қилди,—дебди.

Безорилар бундан таъсирланиб, домладан кечирим сўрашган экан.

• • •

ЭШАК ЭШАК ЭМАС

Оққўрғонлик Маматвали акаларникида тез-тез худойи қилиниб, домлани чақриб туришар экан. Домланинг эшаги ҳам бу ҳовлига келавериб, «ётсирамайдиган» бўлиб кетибди.

Бир куни домла шу хонадонга хатмиқуръонга келаётиб, йўлда ҳаёлга берилибди-ю ҳассасини кўпдаланг қилиб ушлаб олибди. Эшак жонивор жадал келиб ўзини таниш дарвозасига урибди. Ҳасса дарвозага қадалиб, домла эшакдан думалаб тушибди.

Хонадон эгалари югуриб келиб домлани ўрнидан турғазинибди-да, эшакни сўка кетибди. Шунда домла:

— Қўйинглар, уни сўкманглар. Унда нима айб? У эшак эмас, мен ўзим эшакман. Бўлмаса ҳассани тўғри ушлаб келавермайманми. Бу ҳам худонинг меҳрибончилиги. Балки қайсидир гуноҳим учун берилган жазо бўлса керак,—дебди.

• • •

УСТОЗГА ТАЪЗИМ

Марҳум журналист Маҳкамбой ака Назаров ҳикоя қилган эди:

— Олтмишинчи йиллар. Бир куни 3-4 киши «Оққўрғон» жамоа хўжалиги идораси олдида гурунглашиб ўтирган эдик. Идоранинг олдида салқин жой, муздек сув оқадиган артезиан қудуғи бўларди. Шу жойга бир «Победа» келиб тўхтади. Ундан истаралигина бир эркак ва аёл киши тушиб, у ёқ, бу ёққа қизиқиш билан қарашди. Машинадан пиёла олиб, муздек сувдан маза қилиб ичишди. Бу бегона кишилар ҳаммамизни эътиборимизни тортди. Қандайдир таниш чехралар.

Шерикларимдан биринчи бўлиб уларни мен таниб қолдим. Танидиму ҳаяжон билан ўрнимдан туриб кетдим. Не кўз билан кўрайки, қаршимизда машҳур адиб Абдулла Қаҳҳор ва у кишининг умр йўлдошлари Кибриё Қаҳҳорова туришарди. Мен югуриб бориб меҳмонлар билан саломлашдим.

Одатдаги «ҳол-аҳвол» сурашдан кейин улар муддаога ўттишди.

— Яхши йиғит, раҳмат, бизни танир экансиз. Энди бир ишда ёрдамлашиб юборсангиз. Шу ерда Муҳаммаджон қори деган домла бўлишарди. Биз шу кишини зиёрат қилгани келдик. У одамни қандай топса бўлади? Уларни соғомончилар?

Домланинг саломатлигини айтдик ва уларга йўл кўрсатиб юбордик. Шу дамда беихтиёр ҳазрат Навоийнинг

Ҳақ йўлида ким сенга бир ҳарф ўқитмиш ранж ила,

Айламак осон эмас анинг ҳақин минг ганж ила,
деган сатрлари хаёлимдан кечди.

Бир ташриф тарихи

ҚАЙСИМИЗ БИЛИБМИЗ...

Дўстлар дийдорини
қўмсар кўнгил,

Ҳар наҳору,
ҳар наҳору, ҳар наҳор.

МУАЗЗАМ.

1992 йил август ойи охирида халқимизнинг сеvimли санъаткори Наби Раҳимов туманимизга ташриф буюрди. Ёнларида таниқли кинорежиссёр Исамат Эргашев, ёш актёр Элёр Носиров бор эди. Уша йиллари мен халқ таълими бўлимида ишлар эдим.

Кўришибоқ Наби ака:

— Мулла Неъматжон, мен Бувайдага икки мақсад билан: биринчиси Қодир Деҳқон қабрини зиёрат қилгани, иккинчиси Мақсудали ака, Иномжон, Абдулҳамидлар билан дийдорлашгани келдим,— дедилар.

Абдумутал Бўрнев билан меҳмонларни Оққўргоннинг тошқувурига анжир сайлига олиб бордик дастлаб. Наби ака баркашлардаги сара анжирларга қараб, «Уҳ-уҳ», деб қўяр, лунжини тўлдириб анжир еркан:

Оққўргоннинг анжири,
Расулқори танбури,
Ўзбекистон фахридир,
Боғи эрам наҳридир.

деб қўярди дам-бадам.

Меҳмонлар тошқувурнинг лойқа-бўтана сувида чўмилишди. Болалардек қувонишиб, бир-бирларига сув сачратиб қийқиришиб, жуда мириқишди.

Кечга томон Пошшопирим қабристонига йўл олар эканмиз, Наби ака бирдан дилгир, гамгин бўлиб қолдилар. Наби ака Қодиржоннинг қабри тепасига чўк тушиб, синиқ, маҳзун товушда узоқ тиловат қилдилар-да, қабр тошга битилган «Йўқланур ўрнинг ҳаминша орда бор зурёдлар» лавҳасига пешонасини қўйиб бир лаҳза жим қолдилар. Сўнг «Қодирсиз Бувайда булбулсиз чаманга ўхшаб ҳувиллаб қолди», дея чуқур хўрсиндилар. Шунда қанчадан-қанча асарларда бош ролни ижро этган, ёши саксондан ошган буюк санъаткор кўзларидаги жиққа ёшни кўриб, биз ҳам ўзимизни тўхта-тиб туrolмадик.

Қабристондан чиқибоқ Наби ака қўлтиғимдан олди-да:

— Мулла Неъматжон, энди, иккинчи мақсадга бошланг, — дедилар болаларча ялиниб. Чунки мен нафақадаги Мақсудали Ҳайдаровни, Иномжон акани безовта қилмаслик, Абдулҳамид хўжалик раҳбари, уни ишдан чалғитмасликни ўйлаб Наби акага рўйхуш бермаётган эдим. Бўлмади, қидир-қидирга тушдик. Мақсудали ака Бачқир чойхонасида чоллар билан ошхўрликда эканлар, Иномжон ака ҳам. Улар билан учрашишдан олдин Наби ака ҳудди муаллимга рўбарў келадиган ўқувчи мисол ў ёқ бу ёғини тузатиб, сочларини тараб, менга қараб «Қалай, Наби Раҳимга ўхшадимми?», дедилар. Мен «Зўрсиз» деганимдан кейин чойхона томон йўл олди. Мақсудали аканинг гап жўралари Ҳошимжон бува, Эрмамат бува Наби акани «Сашка», «Самариска», «Детдом бола ҳам келибдида» дея аския нишонига олдилар, у эса чиройли қочирмалар билан уларни «ўққа» тутди.

Уша кеч Абдулҳамид ота қадрдон Наби Раҳимов бошлиқ меҳмонларга чексиз ҳурмат-эҳтиром кўрсатди. Эртасига меҳмонларни Тошкентга кузатар эканмиз, бу буюк санъаткор Наби Раҳимов билан энг сўнгги учрашувимиз эканини ҳеч қайсимиз билмас эдик. . .

АНВАР МУҚИМОВ

Бир кунн Анвар Муқимовга «Нукул насрда ёзасиз, ҳеч назмда ҳам қалам тебратганмисиз?» дедик. Анвар ака кулдилар-да столда турган газета четига қўйидаги мисраларни ёзиб бизга узатдилар:

«Ароқсиз турмуш —
яроқсиз турмуш,
Ароқли дунё —
мароқли дунё».

НАБИ РАҲИМОВ

Бир кунн бир гуруҳ санъаткорлар билан Пушкин паркида ош қиладиган бўлдик. Ошни Ёдгор Саъдиев пиширди. Ош сузилиб дастурхонга қўйилгач, еб кўрсак гурунч пинмаган, такир-тукур. Наби ака «Меҳрибоним онам, жонажоним онам», дея жўрттага «йиғлай» бошладиларда «Онам раҳматлик болалигимда жўхоридан худди шунақа қўғирмач қилиб берардилар, деди ўқсиб.

ТЕША ҚИЗИҚ

1943 йилда Теша қизиқни армияга чақириб қолибди. Ушанда Бағдод райкомининг биринчи котиби бўлиб ишлаган Урмон Аҳмедов кабинетига кириб, Теша ака ялина бошлабди:

— Жон Урмон ака, ўргилай Урмон ака. Мени армиядан олиб қолинг. Ахир бир Урмонга битта Теша ҳам керак бўлиб қолар,—дебди.

Урмон Аҳмедов Теша қизиқнинг сўз ўйинига қойил қолиб армиядан олиб қолган экан.

АДҲАМ ҲАМДАМ

Бир кунн Адҳам аканикига шоир Толиб Пўлдош меҳмон бўлиб келибди. Адҳам ака уни Шоҳимардонга олиб бориш ниятида Водилга келишса, у ердаги танишлари «Шоҳимардон йўли берк, карантин. Қадамжойда ГАИчилар ўтка-

зишмаяпти», дейишибди. Адҳам ака «Бир нима-қилармиз» дея йўлда давом этибди. Қадамжойга яқинлашганда Толиб Йўлдошнинг бошига катта оқ сочиқни ташлаб, кўкрагига бир учини осилтириб, «Кўлингнинг кафтини жуфтлаб, пешонангга олиб бориб, нишайиб тураверасан, аммо чурқ этмайсан, уқдингми?» деб тайинлабди. Адҳам ака шлагбаумга яқин машинани тўхтатиб, ГАИчиларга тушунтира кетибди:

— Ҳиндистондан катта ёзувчи келган, Шоҳимардон ҳақида китоб ёзмоқчи. Ана, машинада ўтирибди. Исми Бхатра Тол ибн Йўлдош.

ГАИЧилар машина ичига қарашса қошлари энли, ўсик, қоп-қора «ҳинд ёзувчиси» кафтларини жуфтлаб, пешонасига олиб бориб, нишайиб «салом» қилиб турганмиш. Ганчилар дарров Адҳам Ҳамдамга «честь» бериб, оқ йўл тилашибди.

* * *

КУНЛАРДАН БИР КУНИ

(ҳаётий ҳангомалар)

Раҳматли Абдуқодир ака район ижроня комитети раисининг ўринбосари экан. Нима кўп ижроқўм раисининг ўринбосари олдига шикоят билан келадиганлар кўп. Ушаларнинг қаторида «Янгиҳаёт» жамоа хўжалигидан ёшгина бир келнччак ҳам бор экан. Абдуқодир акага дардини тўқа кетибди.

— Қайнотам хасис. Паловга 4 та сабзи тўғрасам, 2 тасини олиб қўяди. Гўштннйам, ёғннйам шундай тежайди. Омборнинг калитини доим ўзида олиб юради. Рўзгоримизнинг эртасига ишонмай қолдим.

Шоир вазиятни тушунибди ва шундай маслаҳат берибди:

— Келни, қайнотангиз паловга 2 дона сабзи берса, «Дадажон, биттаснйам етади», деб биттасини қайтариб беринг, Бошқа харажатларни ҳам шундай қилинг. Ҳали ҳеч нарса кўрмагандай бўлиб кетасиз. Мана менн айтди дерсиз.

Бу гап-сўзлар шоирнинг ёлдан чиқиб ҳам кетибди. Хабарингиз бор, авваллари, пилла мавсумида комиссия бўлиб юриш олати бор эди. Абдуқодир аканинг йўли «Янгиҳаёт» жамоа хўжалигига тушиб қолибди. Шоир кўчадан ўтиб кетаётса артезиандан сув олаётган жувон югуриб ҳовлисига

кириб кетибди. Ҳаял ўтмай у қайтиб чиқиб, ҳали гап нимадалигини англаб етмаган Абдуқодир акага калитни кўрсатиб дермиш:

— Мана, ака, омборхонанинг калитини бизга беришди.

Нима гап-сўзлигини тушунган Абдуқодир ака миёнида кулиб қўйган экан.

* * *

Қодиржон ака Деҳқонов райишроқўм раиси муовинлигида райкомнинг ўзаро текшириш бригадасида хўжаликларда деҳқончилик ишларининг аҳволини текширишда қатнашарди. Бир кунги Алиқулов номи жамоа хўжалигидаги бир бригадада гўзаларнинг аҳволини ўрганибди. Культивация сифатсиз бўлаётган экан, мутахассис бўлмасаям, тракторни тўхтатиб, тракторчидан культиваторнинг ишчи органларини суриштира кетибди. Шунда тракторчининг шу бригадада ишлайдиган сувчи акаси келиб қолибдида, укасини хижолатдан кутқариш мақсадида «комиссия»га қараб дебди:

— Кечаям буни қулогига қўйганман, ака. Агар ишдан гап эшитмайин десанг, ука, органларинингни созлаб юргин, деганман, ака. . .

Ўз касбининг усталари

КўТАРМАЛИК «ЗАВОД» АМАКИ

Ашурали ота тўғрисида бир йил муқаддам эшитган ва у билан учрашиб суҳбат қуришни ният қилиб қўйган эдим. Воқеа бундай бўлганди. «Фарғона ҳақиқати» газетасининг ГАЗ-24 русумли хизмат машинаси моторини таъмирлайдиган бўлди. Баъзи камчиликлар масаласида учрамаган устаю устахона қолмади. Борсангиз елка қиснади. Шунда таъмирчиларнинг каттаси «Оққўрғонга боринг, гаражида Ашур « завод»нинг шогирдлари бор, юмушингиз осон битади», деб маслаҳат берди. Ҳақиқатдан ҳам мўлжалдаги юмуш осон битди. Уста қўли ишдан бўшамаган ҳолда устозни тўғрисида илиқ гапларини сўзлади.

Ва ниҳоят яқинда Ашурали ота билан учрашдик. Дастлабки тугилган таассуротлар: агар бу инсоннинг бутун фаолияти токарлик станогини олдида ўтганини билмаганимда мактабда болаларга сабоқ берган экан-да, деган бўлардик. Юз-кўзларидан кўпни кўрганлиги, ўзига яраша донишмандлиги сезилиб турибди.

Бировга «сизни лақабингиз...» деб айтиш ниҳоятда ноқулай: ҳафа бўлади. Аммо бизни ҳам қизиқтиргани Ашурали отага нима учун «завод» сўзини қўшиб айтишлари.

Фикрларни ётиги билан тушунтирамиз. Отахон очиқ кўнгиллик билан, тортинмасдан мурожаат қилаверишимизни, бунга кўникиб кетганликларини айтишади.

— «Завод» дейишининг босиш?

— 1947 йили Қўқондаги ФЗУга кириб токарлик касбинини ўргандим. Аввалига Бувайда МТСда ишлаб юриб, кейин колхозга келдим. Уша пайтда Турсунбой Қаримов ранс эди. Уғлига мотороллёр олиб берган экан. Қўп ўтмай поршени синиб қолбди. Шаҳарга тушиб яна поршень олиб келган экан, уста солаётиб яна синдириб қўйибди. Бир кун ишлаётсам ранс поршенини кўтариб келиб қолди. Бор гапни айтиб, «ўзинида ясаб бўлмайми?», деб сўради. Ҳаракат қилиб кўришга ваъда бердим ва қисқа вақт мобайнида поршенини ясаб мотороллёрга қўйиб бердим. Ушанда Турсунбой Қаримов «билмай юрган эканмиз, завод ўзинида экан-ку» дейишган. Шу-шу «завод»миз-да.

Зар қадрини заргар билди, деймиз. Ўз касбини мукамал эгаллаган токарнинг қадрини техника билан шўғулланадиганлар, техника эгалари билди. Ашурали ота 46 йиллик токарлик фаолиятида озмунча ўзгартишларини кўрдими? Тракторлар учун болът, гайкалар ясаб, ХТЗ, Универсал, тракторларнинг поршень, гилзаларини таъмирлаш, қатор оралари ўзгарганда, завод етказиб беролмайди-ку, керак бўлса мавжуд сеялкаларни мослаштириш... Эҳ-ҳе, бунақа ишларни санаб сановига етиш қийин. Аммо ҳар бир юмушга қўл ураётганда миллиметрининг ўндан бир улўшига янглиниш қўсур эканлигини ҳеч қачон ёдидан чиқармайдим.

— 1950 йили МТСда Гриша Смирнов деган тажрибали токар ишларди, Уқини тугатиб келганмизу мураккаб ишларни бажариш учун малака етишмайди. Гришаси тушмагур мураккаб юмушларни биз тушликка чиққанда бажаради. Касбининг сирини яширади. Бир кун Гришага ўйлаб юрганларимнинг барчасини айтдим. У тўғри қабул қилди ва шундан кейин мураккаб ишларни бажараётганда кузатиб туришимга монелик кўрсатмади. Кейинчалик ўзим ҳам устоз бўлдим ва Йўлдошали Қажумов, Қая Расул, Комилжон Тожибоев каби шогирдларимга нимаки билган бўлсам барчасини ўргатдим.

«Завод» амакининг ишини фарзандлари Ҳайдарали, Абдусаломжон, набираси Улмасжон давом эттиряпти.

— Отахон, яна ҳаётигизда содир бўлган қизиқ воқеалардан битта эшитайлик.

— Тирикчилигимиз темирдан. Тез-тез бозорга эҳтиёт қисмлар сотиб олгани бораман. Тасодифан сотувчи билан харидор ўртасидаги қўйидаги суҳбатнинг гувоҳи бўлдим.

— 4 кундан бери бозорга келаман. Лекин РАФ машинасининг клапинини тополмаяпман. Қирмаган дўконим, сўрамаган одамим қолмади,—депти харидор.

— Биздаям йўқ. Бўлса жонимиз билан. Аммо сизга бир фойдали маслаҳат бераман. Оққўрғонда «Ашур завод» деган уста бор. Бу иш ўша кишининг қўлидан келади.

Ўзини сездирмадим. «Мен ўша кишиман» дейиш ноқулай-ку!

Эртасига эрталаб бозорда кўрганим. ўша одам келди. Қўштегирмонлик экан, 4 соатча унаб машинасининг камини ясаб бердим.

Ашурали ота деганимиз дипломсиз инженер!

Ашурали ота меҳнатдан бахтини топганлардан.

Ашурали ота бахтиёр оиланинг бошлиғи.

Ашурали. . . 67 ёшни уриб қўйган Ашурали ота Абдураҳмонов мана шунақа мақтовларга арзигулик инсон!

* * *

ТЕМИРЧИ ОЧИЛДИН БОБО

Янгиқўрғон бозорида темирдан ясалган хўжалик асбоблари билан савдо қилинадиган махсус раста бор. Бу ерда ўроқ, кетмон, болта, теша, даскалдак, ҳатто ҳайвонларга ўтти майдалаб берадиган жодилар сотилади. Бу растада яқинда иккита меҳмонни учратиб қолдим. Улар Мирзачўлдан келганмиз. Шоли ўрниш учун ўроқ, яна кетмон оламиз. Кексаларимиз бозорда Очилдин бобо деган улғу киши бор, топсаларинг ўроқни ҳам, кетмонни ҳам ўша кишидан харид қилинглар, деб тайинлаганлар, дейишди.

Довруғи Мирзачўлга етган устанинг ота-боболари ҳам темирчи ўтган. Отаси Султонбой Тошматов ясаган кетмонларнинг донмо бозори чаққон бўлган. Чунки, бу кетмонлар ишлатувчига ярим енгиллик берар экан. Очилдин бобо ҳам отасидан кетмон яшанинг сир-асрорларини яхши ўзлаштирган.

— 1941 йил,—дея ҳикоя қилади Очилдин бобо. —Узимизнинг Янгикўрғондан Мирзачўлга кўчирилган деҳқонлардан кўплаб буюртма келди. Отам билан кетмон ясашга киришдик. Қисқа вақт ичида мирзачўллик ҳамқишлоқларимизга 200 тача кетмон эсаб бердик. Шу орада уруш бошланиб кетди. Ҳарбий комиссарликдан келган вакил мени Кўқон шаҳридаги минерал ўғитлар ишлаб чиқариладиган завод биносига олиб борди. У ерда думалоқ темир қолипини кўрсатишиб, шундай қолиплар ясаи қўлингдан келадими, дейишди. Қолипини синчиклаб кўрсам, ясаи унчалик мураккаб эмас. Ясайман, дедим. Билсам, завод қуроли ишлашга мосланаётган экан. Шундай қилиб 1943 йилгача устахонада миналарга қолип ясадик. Сўнгра фронтга сафарбар қилиндим. 333-қирувчи батальонда Ленинградни мудофаа қилишда иштирок этдим. Шу оғир жангларда яраландим. Госпиталда даволанганимдан сўнг уйга қайтдим. Биринчи гуруҳ ногирониман.

Очилдин бобонинг отаси Султонали ота Тошматов ўгли фронтга кетганида шогирдлари билан заводда унинг ишини давом эттирди. 1943 йилнинг январида 63 ёшида вафот этди.

Отасининг ўлиmidан сўнг Очилдин қўлтиқтаёқда устахонага кирди. Акаси, жиянларини йиғиб, ишга киришди. Бу орада шогирдлари Давронбой, Мамажон, Турғунбой, Набижонларнинг ҳам қўлидан иш келиб қолди. Устозларининг юмушини бирмунча енгиллатдилар.

Фахрий темирчи Очилдин бобо ҳозир 87 ёшдалар.

СЕҲРЛИ КАПГИР СОҲИБИ

Бувайда пахта пунктининг шундоқ биқинида сўлимгина бир чойхона бор. Бу ердан ёзин-қилини одам оёғи узилмайди. Ҳамиша чойхўрлар, шинавандалар билан гавжум. Илгару бу жой қаровсиз, ташландиқ бир ерга айланиб қолганди. Бувайда қишлоқлик Йўлдошали хусусийлаштириб олиб хоналарни таъмирлади, қайта жиҳозлади, тол кўкартирди. Тандир сомса, палов ва бошқа миллий таомлар пишириб сотишни йўлга қўйди. Қарабесизки, бу жой қарияларнинг ҳам ёшларнинг ҳам сеvimли жойига айланиб, файз кирди-қолди.

Халқимизда «оққан ариқ — барибир оқадир» деган нақл бор. Бу нақлни эсга олишдан мақсад Йўлдошали аканинг

ота-боболари қандай одамлар бўлганлигини китобхонга бир таништириб ўтишди. Отаси Уринбой бува Ғозиев Бувайда қишлоғида ном чиқарган ошпазлардан эди. Колхозда узоқ йиллар омборчи, кассир бўлиб ишлаган бу одам ошпазлик санъатини пухта эгаллаган бўлиб, нафақат Бувайдада, атроф қишлоқларида ҳам юртнинг катта ошларини пишириб олқини оларди. Ошпазлик бу кишига ота мерос бўлиб, отаси Алғози бува Қўқон депарасида ном чиқарган ошпаз бўлган экан. Кексалар унинг халқ ичида машҳур бўлиб кетишига сабаб бўлган бир воқеани ҳали-ҳали эслаб гапириншадил...

Бувайдалик Камол амин бува 1920-йилларда Санг қишлоғилик (ҳозирги Поп туманида) бир касбдош дўстнинг ўғил тўйига унинг илтимосига кўра Алғози бувани ошпаз қилиб олиб борибди. Уша вақтлардаги тўйлар, айниқса, бойбадавлат кишиларнинг тўйлари, «От отдан қолса, қулогини кес» деганларидек, ким ўзарга ўтар, катта базму улоқсиз тўй-тўй ҳисобланмас, катта юртга 3 кунлаб, ҳафталаб ош тортиларкан. Бу тўйда ҳам 7 та катта қозон қурилибди. Энг чеккадаги еттинчи қозон Бувайдадан борган ошпазга тегибди. Ошпазлар ҳаммаси ҳам ўз маҳоратларини кўрсатиш учун уннаб кетишибди.

Санг ва шу атрофдаги қишлоқларнинг одати бўйича ошпазлар ошини олдиндан чархи-ликопларга сузиб, (шошиб қолмаслик мақсадида бўлса керак) қозон атрофига тўшалган бўйраларга териб қўйиншар экан. Бу тўйда ҳам шундоқ бўпти. Лекин бувайдалик ошпаз одамлар гуррос-гуррос кириб кела бошлаганда ҳам ош бетидаги дам товоқни олмас эмиш. Буни кўрган тўй эгаси Камол амин бувани четга олиб, қанақа қайсар, давангирни етаклаб келгансан, деб аччиқланибди. (Алғози бува жуссаси катта, қоп-қора одам бўлган экан).

Ниҳоят, ошпаз бува ошини бузишга киришибди. Бир зумда қайноқ, буғи чиқаётган ҳушбўй паловнинг ҳиди бутун тўйхонани тугтиб кетибди. У махсус буюриб ясаган ёғоч сопли капгирини шунақа чаптастлик билан ишлатибди, дошқозондаги ошини ўнга-сўлга ағдариб, сабзи ва гурунчларни капгир билан уриб-аралаштириб, катта суяк-гўштларни капгир учи билан тоғорага илб ташлаб, ора-сира капгир халқаларини қозон четига шақир-шуқир уриб шунақа маҳорат билан ўйнатибдики. . .

Бунақанги ҳолатни илгари учратмаган, тайёр идишларга солиб қўйилган совуқ ошни еб ўрганган халойиқ ўрпидаридан туриб келиб, ошпазининг қандай маҳорат билан каггир ўйнатишини томоша қилишибди.

Келишувга кўра 10 киши шу қозоннинг ўзидан ош ташибди. Ошпаз бува каггир ўйнатишининг ҳавосини шунчалик олган эканки, идишларни қозонга яқин йўлатмабди: 1 метрча наридан масофани кўз билан чамалаб идишга ош ташлар экан. Бир маҳал қозон ёнидаги чавра орқасидан (қамиш билан урилган пастак девор) бир аёл киши ошпаз бувага ош солиб беришни илтимос қилиб идиш узатибди. Хотин гапини тугатмасданоқ идишга ош бориб тушибди. . .

Эрталаб туришса, қолган 6 нафар ошпаз йўқ, ҳаммаси ҳам тахта-ўқловни йиғиштириб жўнаб қолишган экан. 7 та қозон ҳаммаси Алғози бувага қолибди. У 7 та қозонга 7 та ўт ёқувчини тайинлаб, барабар ўт ёқтирибди. Бирин-кетин 7 қозонга ёғни қуйибди. Қозоннинг бу бошидан у бошига бориб-келиб юриб, ёғни роса доғ қилибди, зирвакни ўрнига қўйибди, навбати билан ошни дамлабди ва худди кечагидай чапластлик билан ошни тарқатибди.

Шу ҳолат учинчи кунни ҳам қайтарилибди. Қишлоқ аҳли, тўйга келганлар барчаси унинг ошпазлик маҳоратига тасанно айтишибди. Тўйбоши хурсанд бўлиб кетганидан ўзининг ясатилган улоқчи оти устига хуржин ташлаб, икки кўзини мол-дунё билан тўлдирибди, Алғози бувага бир сидирга устбош кийдириб отга миндириб жўнатган экан. . .

Йўлдошали аканинг сўлим чойхонасида улфатлар қўй ёғига девзира гуручдан дамланган ошни маза қилиб еб, кўк чойни ичиб ўтириб ширин суҳбатлар қуришади. Суҳбатлар мавзун тез-тез Алғози бува, Урин Ғози бува ва уларнинг ошпазлик маҳоратларига бориб тақалади. Демак, ота ишининг давомчилари бор экан, уларнинг номи ҳеч қачон ўчмайди.

ЛОЧИН КАПА

Бекободнинг Балиқчи қўрғонча маҳалласига туташиб кетган пахтазор этаклари, шимоллий Бағдод коллектори ва Янгиқадам бетон ариғи оралиғида бир сўлим гўша бор. Қуёш пар ёстигидан бош кўтарибоқ гўё дастлаб шу ерга ўз нурини сочади. Баҳор шу ердан бошланади: кўклам майсалари — отқулоқ, жағ-жағ, йўнғичқа дастлаб шу ерда ер бетига чиқади, баҳорнинг чилги гули — бойчечакни дастлаб

шў ерда кўрасиз, кўклам ва амал яқинлигини билдирувчи қурбақалар қуриллашини ҳам дастлаб шу ерда эшитасиз. Дарахтларнинг энг аввал куртак ёзиши ва гуллаши шу ерга тўғри келади. «Бомба канал» (ер портлатиб кавланган учун шундай дейилади) эса гоҳида қирғоқларни ювиб кетгудай бешик-бешик бўлиб ўйноқлаб, гоҳида сокин эшилиб, тиниб, бир маромда ҳаёт ва тириклик кўшигини куйлаб оқиб ётади. Шундоққина сув ёқасига, толлар тагига ўрнатилган, икки томони ғаровлар билан ўралаган сўрига ўтириб бир пиёла чой ичсангиз ёки қишлоқ хонада қўлбола электр иситкичга тобланиб ўтириб платада эзилиб қайнаётган қашқалдоқ, ўрдак шўрвадан ёки қозонда пишаётган куртукнинг сувидан бир чўмич қуйиб ичсангиз бор ғуборингиз чиқиб кетади.

Инсон қўли гул деб шуни айтадилар-да. Бу ерлар бир вақтлар шўр босган, ўйдим-чуқур, баланд-паст, оқбош, шўра, янтоқ, миязор бўлиб ётарди. 70-йилларнинг бошларида бек-ободлик Турғунбой ака ана шу жойдан 20 сотихни очиб ер қилди, дарахт экди, мевазор қилди, экинзорга айлантирди. Бу жойнинг «Лочин қапа» бўлиб қолишига эса қуйидаги воқеа сабаб бўлган экан.

70-йилларда Турғунбой ака 78-автобазада шофёр экан. Бир кун машинасига колхознинг пиёзини юклаб, Фаргонага, аэропортга олиб борибди. Харидор Россиянинг узоқ бир ўлкасидаги ҳарбий қисмдан бўлиб, пиёзини олиб кетиш учун юк самолёти кутиб турибди экан. Вақт зик, бошқа хўжаликлардан пиёз вақтида етиб келмабди. Пиёзни тўкмасдан машинаси билан самолётга юклашибди. «Кўрмаган жойларни кўриб келсан, эртага қайтариб обкелиб қўямиз» дейишибди у томондан келганлар. Шофёр рози бўлибди ва кабинанинг юмшоқ ўриндигига ёнбошлаганича осмонга парвоз қилибди.

Самолёт қайсибир бир аэропортга қўнибди. Иттифоқо, Турғунбой ака хизмат қилаётган автобазанинг директори шу томонларда хизмат сафарида бўлиб, уйига қайтаётган экан Тасодифни қарангки, аэропорт майдончасидан чиқиб келаётган пиёз юкланган машинани танигандай бўлибди. Қараса, машина русуми-ю рақамигача, кабина эшигидаги ёзувлари ҳам таниш, ўзининг корхонасига тегишли эмиш. Шофёр ҳам кўзига иссиқ учрабди, калласини ликкиллашганича салом бериб ўтиб кетибди. Бошлиқ кўзларига ишонмабди.

«Йўғ-е,—ўйлабди у,—бир ҳафта илгари ҳам бу машина бузук, ишга чиққани йўқ эди. Бу ёқларга пиёз обкелиши ҳам кўзда тутилмаган. Бошқага ўхшатынман, десам шофёр салом бериб ўтиб кетди...»

Шу ўйлар билан бошлиқ уйига етиб келибди ва бир кун дам олиб, эртасига ишга чиқибди. Не кўз билан кўрсинки, илгариги куни Сибирда кўргани — машина шофёри билан ишхонада турганмиш.

Турғунбой акадан воқеанинг тафсилотини эшитган бошлиқ қотиб-қотиб кулибди-да:

— Машинанг билан лочин бўлиб парвоз қилибсанда, оббо азаматей! Бешикаст бориб келдингми, ахир?—дебди.

Ҳарбий қисмдагилар ваъдага вафо қилиб, эртасигаёқ ўша юк самолётида уни қайтариб олиб келишган экан... Шу-шу бу жой «Лочин капа» деб юртилади.

